

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI BİLİM DALI

el-CEZİRELİ ŞAİR el-AHTAL

(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ASLAN

Hazırlayan

Mehmet ÇELİK

ŞANLIURFA – 2006

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.s.	: aleyhisselam
b.	: bin
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
fhr.	: fahriye
gzl.	: gazel
h.	: hicrî
H.z.	: hazreti
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
m.	: miladî
md.	: madde
MEB.	: Milli Eđitim Bakanlığı
s.	: sayfa
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ts.	: tarihsiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

ÖNSÖZ

Edebiyat bir milletin ruhi yapısı düşünce dünyası ve kültürel hayatını ifade eden en veciz dildir. Edebiyatın önemli bir yanını oluşturan şiire gelince, o şairin bakış ve duyusunu, sanat ve estetik anlayışını güzel bir üslupla ifadesidir. Şairin hislerine etki eden içinde bulunduğu inanç, kültür ve düşünce tarzıdır.

Şiir, Arab toplumunda diğer milletlerle kıyaslanamayacak kadar önemli bir konuma sahiptir. Özellikle Cahiliye Devri, Arab şiirinin altın çağını yaşadığı bir devirdir. Her ne kadar İslamiyet'le birlikte, şiirin eski önemini yitirdiği iddia edilse de biz bu görüşe katılmıyoruz. Zira Emeviler döneminde şair ve şiire gösterilen ilgi bunun böyle olmadığını ispatlar. Bu dönemde tıpkı Cahiliye'de olduğu gibi kabileler, kendilerini savunmak ve sözcülüklerini yapmaları için şairler edindiklerini görürüz. Bu gelenekten Emevi Devleti de uzak kalmamıştır. Onlar da kendilerini savunmak, siyasî propagandalarını yapmak ve düşmanlarını hicvetmesi için mesela şair el-Ahtal'ı devletin resmi şairi yapmışlardır.

İşte biz de Emeviler devletinin resmi şairliğini yapan ve devrinin en önemli şairlerinden biri olarak kabul edilen el-Ahtal'ı araştırmamıza konu edindik. Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde el-Ahtal'ın yetiştiği çevre olan el-Cezire bölgesi hakkında genel bilgiler verdik. el-Cezire bölgesinin coğrafi sınırları, İslam öncesi durumu, bölgenin fethedilmesi ve el-Ahtal'ın yaşadığı asırda kültürel hayat bu bölümde işlendi.

Birinci bölümde El-Ahtal'ın doğumu, yetişmesi, siyasi hayatı ve edebî şahsiyetini ele aldık. İkinci bölümde ise şairin kendi dönemindeki şiir konularında söylemiş olduğu şiirleri konu edindik. Bunu yaparken şiirlerini duygusal ve içtimaî şiirler olarak değerlendirmeye tabi tuttuk. Çalışmamızı sonuç kısmıyla noktaladık.

Gerek tez konusunun belirlenmesi gerekse tezin hazırlanmasında titizlik ve sabırla bana yol gösteren, ilgi ve ikazlarıyla danışmanlığımı yapan ve tezle ilgili her konuda yardımını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Ahmet Aslan Hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Mehmet ÇELİK

Şanlıurfa - 2006

A.TEZİN ADI

“el-Cezireli Şair el-Ahtal”

B.TEZİN KONUSU

el-Cezire Bölgesi’nde yetişmiş büyük şair el-Ahtal’ın hayatını,şahsiyetini ve Arap Edebiyatı’ndaki yerini ortaya koymaktır.

İslam Tarihi kaynaklarında “el-Cezire”, Batı literatüründe “Mezopotamya” olarak bilinen bölge, kültürel hayatın çok yoğun yaşandığı bir bölgedir. Bölge aynı zamanda Tarihî Harran Üniversitesi Ekolü’nün de kültürel alanını oluşturur. Bu yönüyle de bölge bizim açımızdan ayrı bir önem arz eder.

Şair el-Ahtal da bu bölgenin yetiştirdiği ve üzerinde çok tartışılan bir şair olduğundan biz bu konuyu araştırmaya değer bulduk.

C. TEZİN AMACI

Bu araştırmanın genel amacı el-Cezireli şair el-Ahtal’ın hayatını, şahsiyetini, şiirlerini ve Arap Edebiyatı’ndaki yerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın alt başlıklarını şöyle sıralayabiliriz:

1. el-Cezire Bölgesi’nin coğrafi sınırları, İslam öncesi kültürel durumu ve İslam fethiyle bölgede oluşan Müslüman-Arap kültür muhiti
2. Şair el-Ahtal’ın yaşadığı dönemde siyasî durum
3. Hicrî I.Asırda Arap Edebîyatı ve kültürel hayat
4. Şair el-Ahtal’ın konularına göre şiirleri

D. TEZİN ÖNEMİ

Daha önce de bahsettiğimiz gibi bölge Tarihi Harran Üniversitesi Ekolü’nün kültürel muhitini oluşturur. Bu yönüyle de diğer bölgelerden ayrılır.

Hayatını ve Arap Edebiyatı’ndaki yerini incelediğimiz Şair el-Ahtal ise Hıristiyan olmasına rağmen Müslüman-Emevi Halifeleri tarafından korunmuş ve iltifat görmüş bir şahsiyettir.

E. KURAMSAL ÇERÇEVE

E.1.Kavram ve Terimler

el-Cezire: Fırat ile Dicle arasında bulunan verimli bölgenin adıdır.

el-Ahtal: Şaire verilen lakaptır. Boş konuşan, saçmalayan, ağzı bozuk vb. manalara gelir.

Gazel: 5 ile 15 beyit arasında değişen, genellikle lirik konularda yazılan nazım eserlere gazel denir.

Fahr: Kendisini, kabilesini veya mensup olduğu cemiyeti övme

Medih: Kişileri övmek, methetmek için yazılan nazım şekline Medih denir.

Hiciv: Kişileri yermek, kınamak için yazılan nazım türüne hiciv denir.

Nekaiz: Şairler arasındaki siyasi atışma

E.2. Kuramsal Tartışma

Konu ele alınırken öncelikli olarak şairi ve şiirlerini daha iyi anlayabilmek için yaşadığı bölge, dönemin siyasi durumu ve kültürel hayat hakkında giriş mahiyetinde bilgi verdikten sonra şairimiz ve şiirini ele almayı uygun gördük

F.YÖNTEM

1. Araştırmada ele aldığımız şairin divanına ve bölge ile ilgili klasik kaynaklara müracaat edeceğiz.
2. Konumuzu araştırırken batılı kaynaklara da başvuracağız.
3. Konuyu ele alırken konuyla ilgili yazılmış makalelere de müracaat edeceğiz.

F.1.Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırmamızın esasını teşkil eden şair el-Ahtal her yönüyle ortaya konmaya çalışılacaktır. Şairle birlikte yaşadığı dönem ve bölge de genişçe ele alınmaya çalışılacak. Şairi diğer şairlerle mukayese ederken her ne kadar çağdaşı yazarlardan bahsedilecekse de bu genel hatlarıyla bilgi vermekten öteye geçmeyecek. Çünkü bu bizim çalışmamızın hacmini aşar.

F.2.Veri Toplama Teknikleri

- 1.Öncelikle Şanlıurfa’da bulunan kütüphanelerden faydalanılacak.
- 2.Daha sonra İstanbul ve Ankara’daki kütüphanelere de müracaat edilecek.
- 3.İhtiyaç duyulması halinde yurt dışındaki kütüphanelerle de iletişim kurulup kaynak sağlanacak.

G. KAYNAKLAR

Araştırmamızda temel kaynakları öncelikle ilk devir Arap Edebiyatı klasiği olan eserler incelenmiş, sonra o dönemde telif edilmiş tarih ve siyer kitaplarına müracaat edilmiş, o dönem ve daha sonraki dönemlerde yazılmış Arap Edebiyatı Tarihi adlı eserlerden istifade edilmiştir. Konu içerisinde geçen edebî kavram ve terimleri açıklamak için Arapça ve Türkçe sözlüklerden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz eserlerden bazıları şunlardır:

Ebu’l-Farac el-İsfehanî’nin adlı eseridir. el-İsfehanî bu eserinde kendi dönemine kadar yaşamış olan şair ve ediplerin hayatlarını incelemiş, varsa eserlerini tanıtmış ve şiirlerinden örnekler vermiştir. Ayrıca bu eserinde şairler arasında mukayeselerde bulunmuş şairlikleri ve şiirleri hakkında tercihlerde bulunmuştur. el-İsfehanî, şair ve ediplerin hayatlarını kaydederken o dönemin sosyo-kültürel yapısından da bahsetmiştir.

İbn Selam el-Cumahî’nin Tabakatu’ş-Şuara adlı eserinden el-Ahtal’ın Arap edebiyatındaki yeriyle ilgili rivayetlerini ele alıp değerlendirme yönüyle istifade ettik. İbn Selam, eserinde Cahiliye ve İslam dönemi şairlerini tanıtarak şiirlerinden örnekler vermiştir.

Taberi’nin Tarihu’l-Umem ve’l-Mulük adlı eserinden el-Cezire bölgesinin fethi ve Emevi Devleti hakkında rivayetlerden istifade ettik. Çünkü Taberi’nin bu eseri ilk dönem siyer ve tarih alanında yazılmış kaynak eserlerdendir.Taberî, eserinin mukaddimesinde de belirttiği üzere kitabına kendisine kadar ulaşmış rivayetleri senet ve metin tenkidi yapmadan kaydetmiştir.

Yakut el-Hamevî’nin Mu’cemu’l-Buldan, İbn Esir’in el-Kamil’i, İbn Kesir’in el-Bidaye ve’n-Nihayesi, Ramazan Şeşen’in Harran Tarihi, Hayati Ülkü’nün İslam Tarihi vb. eserlerinden konumuzla alakalı bölümlere müracaat edilmiştir.

el-Ahtal hakkında Mısır'da Seyit Mustafa el-Gazi tarafından telif edilmiş el-Ahtal Şairu Beni Ümeyye adlı eseri tezimizde en çok istifade ettiğimiz çalışmalardandır. el-Gazi, el-Ahtal'ın hayatı ve edebî yönü üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuş, onun büyük bir şair olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Çalışmamızda edebî terim ve kavramları açıklamak için İbn Manzur'un Lisānu'l-Arab'ına, Maluf el-Yesui'nin el-Müncid'ine, İskender Pala'nın Divan Edebiyatı Sözlüğü'ne müracaat edilmiştir.

el-Ahtal'ın hayatı ve şairliğini incelemek üzere; Ahmet Emin'in el-Mufasssal'ı, Ahmet Hasan ez-Zeyyat'ın Tarihu'l-Edebi'l-Arabi'si, Hanne el-Fahurî'nin el-Muciz fi'l-Edebi'l-Arabi'si, Ömer Ferruh'un Tarihu'l-Edebi'l-Arabi vb. Arap Edebiyatı Tarihi kaynaklarından da yararlanıldı. Ayrıca konuyla ilgili yazılmış olan dergi ve makalelerden de istifade edildi. Bunlar arasında Ramazan Şeşen'in TDV. İslam Ansiklopedisine yazdığı "Ahtal" ve "Cezire", Lammens'in MEB. İslam Ansiklopedisi için yazdığı "Ahtal" adlı makaleleri zikredebiliriz.

GİRİŞ

el-AHTAL'IN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE

A. el-Cezire'nin Coğrafi Sınırları

el-Cezire, lügatta ada anlamına gelir.¹ Bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi; özellikle Dicle ile Fırat nehirlerinin birbirine en fazla yaklaştığı bölgede bulunan arazilerin bir adaya benzetilmesinden dolayıdır. Eski Yunan coğrafyacılar bölgeyi iki nehir arası manasına gelen “Mezopotamya” olarak isimlendirmişlerdir. Ve bölge batı dünyasında bu isimle bilinir.²

Ceziretu Asur ve İklimi Asur da denilen bu bölge Dicle'nin doğusunda kalan Meyyafârikın (Silvan) Erzen, Siirt, Zap havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini de içine alır. el-Cezire olarak ifade edilen yer; Şam ile Irak arasında olan Fırat ve Dicle arasındaki verimli topraklardır.³

Makdisî, Musul'u hatta Tikrit'i bu bölgeye dâhil eder. Hem Tevrat'a hem de İslam Tarihçilerine göre Nuh'un Gemisi bu bölgede karaya inmiş, yeryüzünde ilk şehirler bu bölgede kurulmuş, İbrahim Peygamber (a.s.) bu bölgeden Filistin'e gitmiştir. Bazı hadislere göre bu havzayı sulayan Fırat, Cennet nehirlerindedir.

¹ Maluf el-Yesuî, **el-Müncid**, Beyrut 1988, el-Cezire md.

² Şemseddin Sami, **Kamusu'l-A'lam**, İstanbul 1985 el-Cezire, 1809.

³ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal, Şairu Beni Ümeyye**, Kahire, 1950, 27.

el-Cezire fazla yükseltisi olmayan bir bölge olup, Fırat-Diyarbakir arasındaki Karacadağ, Mardin ve Cizre arasındaki Tur Abdin, Belih ve Habur ırmakları arasındaki Cebeluabdilaziz; Habur ile Dicle arasındaki Sincar Dağı, Musul'un güneyindeki Cebel-i Mekhul bu bölgede yer alır. Bu dağlardan çıkan ırmaklar arasında Fırat'a karışan Belih ile Habur yöredeki Harran ve Re'sul'ayn (Ceylanpınar)'dan çıkar. Habur'a katılan Hirmas çayının kaynağı ise Tur Abdin bölgesidir.⁴

Fırat ve Dicle ırmaklarının suladığı bereketli topraklara sahip olan el-Cezire bölgesi, iklim olarak her ne kadar yazları sıcak olsa da kışları mutedildir. Suları nadiren donar. İlkbaharın başlarında ve yazın sonlarında bolca yağmur yağar. İklimin müsait olmasından dolayı bu bölgede çok çeşitli ve bol ürün elde edilir. Susam, pirinç, pamuk bölgede yetişen ürünlerdendir. Ayrıca üzüm, zeytin, tut, portakal, badem, incir, nar, kiraz, şeftali, kaysı ve erik gibi pek çok çeşit meyve bu bölgede yetişir. Bölge arazilerinin çoğu ekilip biçilmediğinden ve tabii meraları ve çayırları çok olduğundan, bedevi tarzda yaşayan insanlar buralarda koyun ve diğer hayvanları otlatırlar. el-Cezire halkının çoğu göçebe olarak yaşar. Ziraatla uğraşanlar ise pek fazla değildir. el-Cezire bölgesinin toprakları bu kadar verimli olduğundan ve bol meraları bulunduğundan dolayı da tarih boyu sürekli işgallere ve devletler arası mücadelelere sahne olmuş bir bölgedir. Bölgenin savunmaya müsait bir yapısı yönetimi sürekli el değiştirmiştir.⁵

el-Cezire bölgesinin batısında Suriye, kuzeybatısında Gaziantep, Kahramanmaraş ve Malatya yer alır. Bölgenin doğusunda Doğu Anadolu, güneyinde Irak yer alır. el-Cezire İslam öncesinde ve İslam Tarihi'nin başlarında bu bölgeye yerleşen Arab kabilelerine göre "Diyar-ı Rebia", "Diyar-ı Mudar" ve "Diyar-ı Bekr" olmak üzere üç tarihi bölgeye ayrılır. Eski çağlarda bölgede Arablar yaşıyordu. İslam Tarihi'nin başlarında Arablardan başka bu bölgede Aramiler de vardı. Abbasiler devrinden itibaren bölgeye Türkler de gelmeye başladı. Selçuklularla birlikte bu bölgede pek çok Türk devleti kurulmuştur.⁶

el-Cezire; Anadolu-Irak-Suriye bölgelerini birbirine bağlaması itibariyle

⁴ Şeşen, Ramazan, "Cezire", TDV, İ.A., İstanbul, 1988.

⁵ Şemseddin Sami, **Kamus el-Allah**, İstanbul, 1924, el-Cezire maddesi, 1804.

⁶ Şeşen Ramazan, **Harran Tarihi**, Ankara, 1994, 9.

büyük bir tarihi ve stratejik öneme sahiptir. Bugün bölgenin kuzey yarısı Türkiye, güney yarısı ise Suriye ve Irak topraklarında bulunmaktadır. Burası aynı zamanda “Mümbit Hilal”in orta kısmını teşkil eder. el-Cezire’nin Diyar-ı Mudar kısmında Urfa, Harran, Rakka(Suriye) Samsat, Re’sul’ayn (Ceylanpınar); Sincar (Irak) Dârâ, Cizre; Diyaribekr kısmında Amîd (Diyarbakır) Mardin, Meyyâfârikin, Hasankeyf gibi önemli merkezler yer alır.⁷

B. el-Cezire’nin İslam Öncesi Tarihçesi

Bu bölgeye İslam’dan önce sırasıyla Bâbilliler, Asurlular, Hititliler, Persler, Büyük İskender, Selekiler, Romalılar, Bizans ve Sâsâniler sahip olmuşlardır. M II. Asrın ortasından İslam’ın zuhuruna kadar bu bölge, İranlılarla Bizanslıların sürekli mücadele sahnesi olagelmıştır. Fakat her iki ülke de bölgeye tam olarak hâkimiyet kuramamışlardır. Habur nehri iki devlet (Bizanslılar-İranlılar) arasında sınır kabul edilmiştir. Fakat Sasaniler de Bizanslılar da bölgeyi kendi egemenlikleri altına alma gayelerinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Bundan dolayı her iki devlet de bölgeyi rahatlıkla kontrol edebilmek için bu bölgede kendilerinin himayesinde tampon Arab devletlerinin kurulmasına izin vermişlerdi. Hatta bir dereceye kadar bu devletlere yardım etmişlerdi. Bunlardan, başşehri Hire olan Irak’taki Lahmiler devleti Sasanilere, başşehri Suriye’deki Câbiye olan Gassaniler devleti Bizans’a tabi idi. Bu tampon devletlerin etkisiyle el-Cezire bölgesine Arab kabilelerine mensup aşiretler gelip yerleşmişlerdi.⁸ Daha sonra bu aşiretler bölgeyi gelen kabilelerin isimlerine göre Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rabîa ve Diyâr-ı Bekr olmak üzere üçe bölmüşlerdir.

İslamî fetihten sonra da Arabların göçleri devam etmiştir. Zamanla bu bölgede Arab-İslam kültür muhiti oluşmuştur. İslamiyet ortaya çıktığı sırada bölge önce Sâsâniler’in sonra Bizanslıların eline geçmişti. Bizans, Re’sul’ayn’dan Tur Abdin’e kadarki sahayı, Sâsâniler ise Nusaybin ile Tûr Abdin’in güneyindeki bölgeyi ellerinde tutuyorlardı. Sınır Nusaybin ile Dârâ arasından geçiyordu. Suriye ile Irak’ın Müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine bölgedeki Bizans ve Sâsânî kuvvetlerinin devlet merkezleriyle irtibatları azalmıştı. Bu sırada H.17 yılında Hz.

⁷ Aslan,Ahmet, **Hasan b. Esed el-Farikî Hayatı ve Şairliği**, Şanlıurfa, 1999, 23.

⁸ Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, 9.

Ömer ile Suriye'deki komutanlar arasında Câbiye'de yapılan toplantıdan sonra Suriye ve Mısır bölgelerinin güvenliğinin emniyetini sağlamak için bölgenin fethine karar verildi.⁹

1. el-Cezire'nin Fethi

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bölgenin Müslümanlar tarafından fethine karar verilmesinin en önemli nedeni, Suriye ve Mısır'ın güvenliğini sağlama isteğidir. Bu dönemde İslam orduları bir taraftan Sasanilere karşı, diğer taraftan Bizans'a karşı zaferler kazanıyordu. Fakat bu iki ordu arasında irtibatsızlık vardı. Bu irtibatın sağlanabilmesi için el-Cezire bölgesinin mutlaka fethedilmesi gerekiyordu. Aynı zamanda el-Cezire halkı, Bizans'ı kıskırtmış, bunun üzerine Bizans Kralı Herakl, Humus üzerine bir ordu göndermişti.¹⁰

Bu sebeplerden dolayı ikinci halife Hz. Ömer bölgenin fethi için Suriye valisi Ebu Ubeyde b.Cerrah'a bir mektup yazarak bölgenin fethedilmesini emretti. Ebu Ubeyde Halifeden takviye isteyince, Hz. Ömer, Sa'd b. Ebi Vakkas'ı yardıma gönderdi. Sa'd b. Ebi Vakkas da 4000 süvari ile Ka'ka'yı Kufe'den yardım için yola çıkardı. Ve birer bölükle Süheyl b. Adi'yi Rakka'ya, Abdullah b. Utban'ı Nusaybin üzerinden Harran ve Urfa tarafına, Velid b.Ukbe'yi, el-Cezire üzerine gönderdi ve bu üç bölüğe Iyaz b. Ganem'i komutan tayin etti. İslam ordularının bütün bölgeye yönelik hücumları el-Cezire halkı tarafından duyulunca, Binansa yardımdan vazgeçerek dağınık bir şekilde dönüp kendi yurtlarını korumaya koşular. Böylece Humus üzerine gelen Bizanslılar yalnız kalınca Müslümanlar, Bizans ordusunu bozguna uğrattı. Öte taraftan Iyaz b. Ganem el-Cezire'ye gelip diğer komutanlarla bölgeyi fethetmeye başladı. Süheyl, Rakka'yı kuşatınca halkı cizye vermeyi kabul etti. Abdullah b. Utban Nusaybin'e gelince oranın da halkı cizye vermeyi kabul etti. Velid b. Ukbe'ye el-Cezire halkının çoğu boyun eğip geri kalanı da kaçarak yurtlarını terk ettiler. Böylece el-Cezire şehirleri birer birer ele geçirildi.¹¹ Daha sonra Iyaz b. Ganem bölgeye vali olarak tayin edildi. İyâz 20 yılında vefat edince Humus

⁹ İbn Esir, **el-Kamil fi't-Tarih**, Beyrut, 1979, II,533, Yakut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldan**, Beyrut, 1986, I, 238.

¹⁰ Ülkü, Hayati, **Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi**, Ankara, 1987, I, 409.

¹¹ Ahmet Cevdet Paşa, **Peygamberler ve Halifeler Tarihi**, II, 456.

Kınnesrîn, el-Cezire valiliğine Habib b. Mesleme, ondan sonra da Umeyr b. Sa'd tayin edildi. Hicretin 26. yılında da Muâviye b. Ebi Süfyan, Suriye ve el-Cezire valisi oldu.¹²

Emevîler devrinde el-Cezire, Suriyelilerle Iraklılar arasındaki mücadelelere sahne oldu. Kaysîler tarafından desteklenen Süleyman b. Surad, Re'sül'ayn yakınındaki bir savaşta Übeydullah b. Ziyad'ın bir kumandanı tarafından öldürüldü. (65/685) Bir yıl sonra Muhtar es-Sakafî'nin kumandanı İbrahim b. Malik el-Eşter Suriyelileri mağlup edince Dara ve Sincar'ı ele geçirdi. Abdülmelik 691'de Deyrülçâselik'te Mus'ab b. Zübeyir'i yenmeden önce el-Cezire bölgesini itaati altına aldı. Haccac döneminde ve daha sonraki dönemde bölgede pek çok Haricî isyanları oldu.¹³

Numan b. Beşir'den sonra Emevîler devrinde Harran ve el-Cezire bölgesinin önemi çok arttı. Doğu Anadolu ve Azerbaycan'ın idareleri de el-Cezire valilerine verildi ve Hannedan mensupları buraya vali tayin edildi. Bu valiler arasında Muhammed b. Mervan ve Mesleme b. Abdülmelik'i özellikle zikretmek gerekir. Son Emevî halifesi II. Mervan halife olmadan önce Harran'da valilik yapmıştır. Halife olunca burayı devletin merkezi yapmış, buradaki Büyük Cami'yi genişlettiği gibi bir de saray yaptırmıştır.¹⁴

2. el-Ahtal'ın Yaşadığı Asırda Kültürel Hayat

Emevîler devri, kökleri İslam, Grek, Suriye ve İran kültür çevrelerine dayanan ve ilk Abbasi halifeleri zamanında Bağdat'ta gelişen ilimler için bir filizlenme dönemidir. Biz konumuz olması hasebiyle sadece dil ve edebiyatla ilgili gelişmeleri belirtmekle yetineceğiz.

Bu dönemde İslam dünyasının belli başlı yerleri; başta Şam olmak üzere Mekke, Medine, Basra ve Kûfe birer düşünce ve ilim merkezi haline gelmiştir. Mekke ve Medine şehirlerinin dinî ilimlerin yanında Musiki ve Şiir sanatının birer merkezi olmasına karşı, Irak'ın Basra ve Kûfe şehirleri Dil ve Edebiyatla ilgili disiplinlerin geliştiği merkezler olmuşlardır.

Emevîler döneminde gramerle ilk meşgul olan zat Ebu'l-Esved ed-Düelf

¹² et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, IV, 54.

¹³ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut, II, 535.

¹⁴ Yakut el-Hamevî, *Mu'cem el-Buldan*, Beyrut, 1987, I, 239.

(94/688)'dir. Bu dönemin bir diğer büyük dil bilimcisi ise Halil b. Ahmed'tir. (175/791) Halil b. Ahmed, Arapça şiirin vezin tekniğini ve bunun kurallarını ortaya koyan kişi olarak bilinir.

Şiire gelince, şüphesiz Emeviler devrinde en büyük fikrî gelişme şiir alanında olmuştur. Bu dönemde şiir "aşk şiiri" ve "siyasî şiir" olmak üzere belli başlı iki dal halinde gelişmiştir.

Emeviler devrinde eyaletlerde gelişen şiir ekolünün başında Ferazdak (640/725) ve Cerîr (111/729) gelmektedir. Şam'da ise hayatını incelediğimiz Hıristiyan bir şair olan el-Ahtal (640/710) en başta gelen şairlerdendi. Her üç şair de Irak'ta doğmuş ve orada yetişmişlerdi. Abdulmelik b. Mervan'ın yakınları arasına girmeyi başaran El-Ahtal, en güzel ipek elbiseler giymiş, üzerinde altın bir zincirle omuzlarından asılmış bir haç olduğu halde halifenin huzuruna girerdi. Ferazdak, halife Abdulmelik, oğulları Velid, Süleyman ve Yezid'in gözde şairi idi. Cerîr ise o çağın en büyük hiciv ustasıdır ve aynı zamanda Haccac'ın saray şairidir. Hayatları hicivden çok övgülerine bağlı olduğu bu şairler o devirde bugünün basın ve yayın organlarının görevini yapıyorlardı. Ferazdak ve Cerîr birbirlerine karşı sık sık çirkin dille hücumda bulunurlar; el-Ahtal da kural gereği Ferazdak'ın tarafını tutardı. Halktan da bu iki şairi tutan taraftarlar mevcuttu.¹⁵

Emevi halifeleri, şairlerin hicivleriyle uğraşmamak için onları gücendirmemeye çok dikkat ederlerdi. Ömer b. Abdülaziz bu politikaya aykırı hareket ederek, şairlerin hicivlerine hedef olmuş ve bu hal, hilafetinin kısa sürmesine bir sebep teşkil etmiştir.¹⁶

Emevi dönemi kültür tarihiyle ilgili çalışmalara gelince, bilindiği üzere hicri III. Asra kadar edebiyat ve kültür tarihinin en önemli kaynaklarından birisi Ebu'l-Ferec el-İsfehânî (356/967)'nin Kitâbu'l-Eğânî adlı eseridir. Ancak ondan önce, Emeviler döneminde bu konular üzerinde durulmuş, hatta el-İsfehânî'nin eserine kaynak vazifesi görmüş olan eserler telif edilmiştir.¹⁷

¹⁵ Aycan, İrfan – Sarıçam, İbrahim, **Emeviler**, Ankara, 1994, 124–29.

¹⁶ Ülkü, Hayati, **Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi**, Ankara, 1987, III, 14.

¹⁷ Aycan, İrfan- Sarıçam, İbrahim, **Emeviler**, 134.

BİRİNCİ BÖLÜM

el-AHTAL'IN HAYATI

1. İsmi, Nesebi ve Künyesi

Şair el-Ahtal'ın asıl ismi; Ebu Malik Gıyas b.Gavs b. –es-Salt -et-Tağlibî –en-Nasranî'dir¹⁸. Mensup olduğu Tağlib kabilesi, Arabların Adnânî kolundan, hürriyetine çok düşkün bir kabiledir. Ve hürriyetleri uğrunda pek çok kabileyle savaşımlardır.¹⁹ Cahiliye döneminde putperest olan Tağlib kabilesi, İslami dönemden önce el-Cezire bölgesinde yerleşmiştir. Kabile, el-Cezire bölgesine geldikten sonra Hıristiyan Bizans devletiyle komşu olduklarından onlardan etkilenmiş ve kabilenin çoğu Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Hicretin 9. yılı olan Heyetler yılında Medine'ye Hz. Peygamber (a.s.) ile görüşmek üzere Tağlib kabilesi bir heyet göndermiştir. Yapılan görüşmeler sonunda kabilenin bir kısmı İslam'ı kabul etmiş bir kısmı ise Hıristiyanlıkta kalmıştır. Kabilenin bir kısmı güneyde Hire'ye, batıda Şam'a ve doğuda Azerbaycan'a kadar yayılmıştır.²⁰ el-Ahtal'ın babası Gavs, Tağlib kabilesinden, annesi Leyla, İyâd kabilesinden Hıristiyan kişilerdi.²¹ el-Ahtal'ın kabilesinden eski devirlerden beri pek çok şair yetişmiştir. Bunlar arasında Mühelhil, Amr b. Külsüm, Abdullah b. Külsüm, Ka'b b. Cuayl ve el-Kutami sayılabilir.²²

Şairin el-Ahtal olarak lakap verilmesinin sebebine gelince bununla ilgili birkaç görüş vardır: İbn Manzur'a göre şaire bu lakap kendisine dilinin uzunluğundan dolayı verildi.²³

¹⁸ Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemu'l-Müellifin**, Beyrut, 1993, II, 605.

¹⁹ Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cem el-Kabaili'l-Arap**, Beyrut, 1982, I, 122, Sem'ânî, Abdülkerim b. Muhammed, **el-Ensab**, Beyrut, 1988, I, 429.

²⁰ Şevki Dayf, **el-Asru'l-İslamî**, Kahire, 1995, 258.

²¹ el-İsfahanî, **el-Eğani**, Beyrut, 1986, VIII, 282.

²² Mehdi Muhammed Nasıruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 8.

²³ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut, ts., h-t-l maddesi.

el-Eğani'de de konuyla ilgili birkaç sebep zikredilmiştir: el-Ahtal daha çocukken kendi kabilesi olan Tağlib'den makam ve mevki sahibi genç birini hicvedince hicvedilen kişi kendisine “ey çocuk sen ahmakça konuşan (el-Ahtal) birisin” dedi. Bu lakap öylece kaldı.²⁴ Başka bir görüşe göre; çocukluğunda şairimiz pek zeki değilmiş, söylenen şeyleri anlamakta güçlük çektiği için kendisine bu lakap verilmiştir. İbn Selit'in rivayetine göre Utbe b. Gavl et-Tağlebi sırtında bir yük taşıyordu. Kavminin yanına geldi ve onlardan yardım istedi. O vakit bir çocuk olan şairimiz konuşmaktaydı. Utbe: “Bu konuşan aptal (el-Ahtal) çocuk ta kim” diye sordu. Bu lakap ta öylece kaldı. Yine el-Eğani'deki başka bir görüşe göre el-Ahtal, Tağlib kabilesinin büyük şairi Ka'b b. Cuayl'in koyunlarını ağıldan dışarıya sürmüş, Ka'b da buna kızıp çevresindekilerden yardım istedi. Onlar koyunları topladılar. el-Ahtal aynı hareketi tekrarlayınca Ka'b “bu çocuğu götürün buradan yoksa hepimizi hicvederim” deyince el-Ahtal da “sen bizi hicvedersen ben de seni hicvederim” diye cevap verdi. Daha sonra Ka'b:

شاهد هذا الوجه غب الحمه

“Bu yüz ne hummalar gördü”

deyince el-Ahtal da ona:

فناك كعب بن جعيل أمه

“Ka'b b. Cueyl senin için annesine tecavüz etti.” karşılığını verdi.

İkisi arasındaki bu atışma bir süre daha devam edince el-Ahtal'ın babası endişeye kapıldı. Faturanın kendisine kesilmesinden korktu. Hemen oğluna müdahale etti. el-Ahtal'ı dövdü ve şair Ka'b b. Cueyl'den özür dileyip şöyle dedi: “Ona aldırış etme, o ne konuştuğunu bilmeyen, saçma sapan konuşan (el-Ahtal) bir çocuktur” dedi. Bu lakap ta öylece kaldı.²⁵ Bu konuda daha başka şeyler söyleyenler de olmuştur. Fakat genel kanaat Onun el-Ahtal olarak çocukluğundan itibaren çağrılmaya başlanmasıdır.

el-Ahtal “H-T-L” kökünden gelir ve çok konuşan, boşboğaz, saçma sapan

²⁴ el-İsfahanî, **el-Eğani**, VIII,280–282.

²⁵ el-İsfahanî, **el-Eğani**, VIII,283.

konuşan, sözlerinde açık saçıklık olan, geveze, ahmak anlamlarına gelir.²⁶

Şairin diğer lakapları yukarıdaki lakabına göre ikinci derecede kalmıştır. Ve fazla bilinmez. Rivayetlere göre üvey annesi el-Ahtal'a "Devbel" (küçük eşek yavrusu, domuz yavrusu) şeklinde hitap edermiş. Rivâyete göre el-Cerir, bu lakabı kullanarak el-Ahtal'ı hicvetmiştir. Onun için aşağıdaki şiiri söylemiştir:

بكى دوبل لا يرقى الله دمه
الا انما بيكى من الذل دوبل

"Eşek yavrusu ağlardı fakat Allah gözyaşını dindirmesin,
Dikkat edin çünkü eşek yavrusu zilletinden ağlar"²⁷

Şair için kullanılan lakaplardan biri de "Zu Salîb" tir. Rivayete göre çocukluğunda annesi, el-Ahtal'ın boynuna bir haç takmış ve şair de bu haçı hayatı boyunca boynundan hiç çıkartmamıştır. Bundan dolayı da kendisine boynunda haç taşıyan manasına gelen "Zu Salîb" denmiştir. Ve bu Salîb, şair Cerir'in el-Ahtal'ı hicvettiği noktalardan biri olmuştur.²⁸

2. Doğumu ve Yetiştirilmesi

el-Ahtal'ın doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, yaklaşık olarak Hicretin 20. yılında Hire'de doğduğu tahmin edilmektedir.²⁹ Çocukluğu kabilesinin arasında bedevi³⁰ tarzda bir hayatla geçen el-Ahtal, Muaviye b.Ebi Süfyan döneminde çocukluktan delikanlılığa geçen biri, Yezit döneminde ise şan, şöhret peşinde; yaşadığı sıkıntılardan kurtulup bolluk ve parayı hayal eden hırslı bir delikanlı olmuştur.³¹

İnsan hayatında, çevrenin çok büyük etkisi vardır. Kişinin karakterinin

²⁶ el-Yasuî, **el-Müncid fi'l-Lüğa**, Lübnan, 1982, "H-T-L" Maddesi,178.

²⁷ Mehdi Muhammed Nasiruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 5.

²⁸ Mehdi Muhammed Nasiruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 5.

²⁹ Ömer Ferruh, **el-Minhac fi'l-Edebi-l Arabiyyi ve Tarihii**, Beyrut, 1960, 70.

³⁰ Bedevi hayat tarzı: Şehir hayatından uzak, göçebe olarak ve daha çok hayvancılık yaparak tabiatla iç içe olan hayat tarzına bedevi hayat tarzı denir.

³¹ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Beni Umeyye**, 33.

oluşmasında ve gelişmesinde, başına gelen olaylara verdiği tepkilerde yetişmiş olduğu çevrenin büyük etkisi görülür. Öncelikle el-Ahtal'ın beraber yaşadığı kabilesi bedevi bir kabileydi. Kabilesinin övünülecek ve iftihar edilecek yönlerini, anane ve geleneklerini bizzat bu hayatı yaşayarak aldı. Kabilesi Cahiliye döneminde Rabia kabileleri içinde en büyük olanlarından biriydi.³² Bu kabilenin Cahiliye hayatı hürriyet adına verilen mücadelelerin uzayıp gittiği bir hayattır. Bu mücadeleler daha çok Bekr ve Münazire kabileleriyle olmuştur. Cahiliye dönemindeki bu kabileler arasındaki mücadelelerde şairlerin ayrı bir önemi vardı. Şairler şiirleriyle kendi kabilelerini savunup, düşmanlarını da hievediyorlardı. el-Ahtal'ın kabilesi olan Tağlib kabilesinden de büyük bir şair bu mücadelelerde ön plana çıkmıştı. Bu kişi Amr b. Külsümdü. Ve el-Ahtal'ın en çok etkilendiği kişilerden biriydi.³³ Bu kabilenin örf ve adetlerinin, uzun yıllar yaptıkları savaşların, yaşam tarzlarının etkilerini ve yankılarını şiirlerinde görebiliriz. Şairin yaşadığı hayat şartları çok zordu. Çocukluğundan itibaren birçok mahrumiyet ve sıkıntı çekti. Çok çetin olan bu yaşam şekli onun karakterinin ve edebî şahsiyetinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.³⁴

el-Ahtal, zor olan bu hayat şartlarının getirmiş olduğu sıkıntıların yanında, ailesinden de pek çok olumsuz muameleye maruz kaldı. Babası, el-Ahtal'ın annesi vefat ettikten veya annesini boşadıktan sonra tekrar evlenmişti. Ve bu kadından babasının pek çok çocuğu oldu. Üvey annesi el-Ahtal'a hiçbir zaman iyi davranmadı. Onu diğer çocuklarından aşağı gördü. el-Ahtal'ı keçi otlatmaya gönderiyor ve çoğu zaman el-Ahtal'ı aç bırakıyordu. Üvey annesinin ona küçük eşek yavrusu veya küçük domuz yavrusu manasına gelen “Devbel” şeklinde hitap ettiğini daha önce ifade etmiştik. Üvey annesi diğer evlatlarına güzel ve tatlı yemekler yedirirken, el-Ahtal bunlardan mahrum kalıyordu. Böyle aç bırakıldığı bir gün kaptaki yemeği ve üzüm ile hurmayı yiyebilmek için üvey annesine bir gün bir oyun oynadı. Annesine “Komşuların seni sürekli ziyaret ediyor fakat sen onların yanına hiç gitmiyorsun, hâlbuki şu an en sevdiğin komşularından birinde bir hasta var. Onların yanına gitmelisin” dedi. Annesi el-Ahtal'ın bu söylediklerinden dolayı çok memnun oldu. Ona hak verdi ve derhal komşusuna gitti. Bunu fırsat bilen el-Ahtal aç olduğundan

³² Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabi**, el-Asru'l-İslamî , 258.

³³ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Benî Ümeyye**, 23.

³⁴ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Benî Ümeyye**, 33.

bütün yemeği ve oradaki üzüm ve hurmayı yedi. Kadın geri döndüğünde oynanan oyunu anladı. el-Ahtal'ı dövdü. Bundan dolayı el-Ahtal aşağıdaki beyitleri söyledi:³⁵

الم على عنبات العجوز
و شكوتها من غياث لمم

فظلت تنادى يا ويلها
و تلعن و اللعن منها امم

Yaşlı kadının üzümlerine zarar verdiği için dolayı Gıyas (el-Ahtal)'ı şikâyet ettin.

Yazıklar olsun! diye bağırp duruyorsun ve lanet ediyorsun, hâlbuki lanete asıl layık olan kendisidir.³⁶

Bu satırlar el-Ahtal'ın söylemiş olduğu ilk şiir olarak kabul edilir. Üvey annesi çocukluğu boyunca ona karşı sürekli sert davrandı. Onu bir evlat olarak görüp, sevgi ve şefkat göstermedi. Babası da onu dövüyor ve hakaretlerde bulunuyordu. Çocukluğunda gördüğü bu muamele kişiliğinin oluşumunda -özellikle de hiciv türünde şiirler söylemesinde- büyük etkiye sahiptir.³⁷

El-Cezire bölgesi Hz. Ömer döneminde fethedilince, el-Ahtal'ın kabilesiyle bir anlaşma yapıldı. Buna göre ya Müslüman olacaklardı veya cizye vereceklerdi. Fakat kavmi ne Müslüman olmak ne de cizye vermek taraftarıydılar. Bir kısmı cizyeden kurtulmak için Müslüman oldu. Diğer kısmı ise buldukları yeri terk etmemek için cizye vermeyi istemeyerek de olsa kabul ettiler. Hz. Ömer'le yaptıkları anlaşma şartlarından biri de kılık kıyafette ve diğer hiçbir şeyde Müslümanlara benzememektir. Giydikleri kıyafetten başka bir dine mensup oldukları anlaşılacaktı. Dini yönden gördükleri bu baskı Hıristiyanlığa daha da sarılmalarına sebep oldu. el-Ahtal da hayatı boyunca Hıristiyan olarak kaldı. Hz. Ömer'in vefatından sonra

³⁵ Muhammet Muhammet Hüseyin, **el-Hece ve-l-Heccaun**, 74.

³⁶ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, VIII,301.

³⁷ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, VIII,302.

hilafete Hz. Osman geçince Ümeyyeoğulları eski nüfuzlarını canlandırmak için fırsatı iyi değerlendirdiler. el-Cezire bölgesinde bulunan Hıristiyanlara iyi davrandılar. Devletin memurları bu bölgenin cizyelerini toplarken onları fazla zorlamadılar. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra bölgedeki Emevi daha doğrusu Muaviye etkisi daha da arttı. Muaviye bölgedeki Hıristiyan halka böyle hoşgörülle davranınca bunlar da Emeviler'e yaklaştılar. Tağlib kabilesinin bir kısmı Müslüman oldu. Fakat el-Ahtal'ın da içinde bulunduğu diğer kısmı Hıristiyan olarak kaldı.

Fertlerinin çoğu itibariyle bedevi olarak yaşayan el-Ahtal'ın kabilesinin az bir kısmı, geçimlerini tarımdan sağlıyordu. Bunlar azınlığı teşkil ediyordu. Diğer bir kısmı ise ticaretle uğraşıyorlardı. Kervanlarla karayolundan yapılan bu ticarete ya ortak oluyorlar ya da bu kervanların gözetimini ve muhafazasını üstleniyorlardı. İçlerinden bir kısmı ise deniz yolu ticareti yapıyorlardı. Bir kısmı Irak'taki Hire, Kûfe'ye ve Azerbaycan'daki şehirlere yerleşmişlerdi. Şehirde yaşayanların sayısı ise oldukça azdı. Fakat bu şehir hayatı onların yaşantılarını hiçbir şekilde değiştirmede. Şehirlerde de bedevi hayatı yaşadılar.³⁸

3. Siyasi Hayatı

el-Ahtal'ın siyasi hayatını ve bu hayatın nasıl başladığını anlayabilmek için Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasında, Cahiliye döneminde Mekke'de başlayan, daha sonra Emevi-Ensar şekline dönüşen mücadeleyi bilmemiz gerekir. Çünkü Onun Emevilerle tanışmasını ve "Emevilerin Şairi" lakabını alacağı yola girmesine vesile olan bu mücadelenin ta kendisidir.

Söz konusu olan Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları kabileleri Abdimenaf'ta birleşen akraba kabilelerdi. Buna rağmen İslam'dan önce meydana gelen birkaç olay, iki aileyi rakip duruma getirmiş; Hz. Peygamber dönemindeki bazı gelişmeler de Mekke'nin fethine kadarki süreçte düşmanlığı körüklemişti.³⁹

Haşimoğullarıyla Ümeyyeoğulları arasındaki ayrılık, muhtemelen Hz. Peygamber'in büyük dedesi Haşim'in hayatında ortaya çıktı. Haşim, yeğeni Ümeyye'ye nisbetle daha saygındı. Bununla birlikte Ümeyye cömertliği ve zenginliğiyle tanınan birisiydi. Erdemli sayılmasını gerektiren bazı özellikleri

³⁸ Seyyid Mustafa el-Gazi, a.g.e. , 45.

³⁹ Demircan, Adnan, **Ali-Muaviye Kavgası**, 16.

bulunmasaydı amcasına karşı liderlik iddiasıyla ortaya çıkamazdı. Ümeyye'nin çocuklarının da çok olması ona güç veriyordu. Zira Arablar arasında çok çocuğa sahip olmak, güçlü olmak anlamına geliyordu. Öte yandan Ümeyye, babası Abdüşşems'ten kendisine intikal eden ve nüfuzunu arttıran komutanlık görevini de yerine getiriyordu.

Ümeyye'nin liderlik iddiası, bir anlamda amcasıyla erdemlilik yarışına dönüştü. Tarafların kabulüyle Huzaa kabilesinden bir kahin, aralarında hakemlik yaptı. Kahin, Haşim'in daha erdemli olduğuna karar verdi. Taraflar arasındaki ilk çekişme olan bu olay, daha sonraki yıllarda da devam eden rekabetin başlangıcı olmuştur.⁴⁰

Haşim'in vefatından, Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadarki dönemde Haşimoğulları, Ümeyyeoğullarına nisbetle Mekke'de daha etkindi; ancak Hz. Muhammed'in peygamberliğini açıklamasından sonra yaşanan bazı gelişmeler, Haşimoğullarının siyasi nüfuzlarını büyük oranda yitirmelerine neden oldu. Hz. Peygamber'in büyük desteğini gördüğü amcası Ebu Talib'in vefatıyla Haşimoğullarının etkisi azaldı. Bundan sonra Ümeyyeoğulları daha etkin rol oynamaya başladılar. Ümeyyeoğullarının, Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamberliğini tanımamasının dinî, ekonomik, sosyal ve siyasî nedenleri vardı. Kabile ilişkilerinin belirleyici olduğu bir toplumda, Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamber olarak tanınması Kureyş'in diğer boylarına göre Haşimoğullarının nüfuzunun kabulü anlamına geliyordu. Onlara göre bu durumda Haşimoğullarıyla rekabet imkânları kalmazdı.⁴¹ Bu bağlamda Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamberliği ilk zamanlarda Ümeyyeoğulları tarafından siyasi bir argüman olarak değerlendiriliyor ve ona göre tavır belirleniyordu. En azından Beni Ümeyye açısından durum buydu. Bundan dolayı Hz. Peygamber'e karşı çıktılar ve ona eziyet edip davasının batıl olduğunu iddia ettiler.

O zaman Ümeyyeoğullarının lideri, başarılı bir tüccar olan Ebu Süfyan'dı. Malı ve ticareti ona Kureyş içinde önemli bir yer ve nüfuz kazandırmıştı. Mekke'nin emiri olmuştu. Hz. Peygamber (a.s.) zuhur edince onu kıskandı ve liderliğini kaybetmekten korktu. Peygamber (a.s.)'e inanmadığı gibi ona ve müminlerine eziyet

⁴⁰ Demircan, Adnan, **Ali-Muaviye Kavgası**, 18.

⁴¹ Demircan, Adnan, **a.g.e.** 20,

etmeye başladı. Hz. Peygamber (a.s.) uzun süre bu sıkıntılara katlandı. Fakat iş dayanılmaz bir hal alınca akrabalarının da bulunduğu Medine'ye hicret etmeye karar verdi.⁴²

Medine'de Evs ve Hazrec kabileleri bulunuyordu. Bu iki kabile uzun zamandan beri savaş halindeydiler. Her iki kabile büyük kayıplar vermiş ve acılar çekmişlerdi. Onları bu durumdan kurtarıp barıştıracak ve kendilerini birlik haline getirecek birine muhtaç idiler. Ümeyyeoğulları, Hz. Peygamber (a.s.)'in daha da güçlenmesinden korktukları için Medinelilerle görüşüp O'nu Medine'ye almamalarını istediler. Fakat Medineliler bu isteğe olumlu cevap vermediler ve Hz. Peygamber'le Müslümanların Medine'ye hicretlerini kabul ettiler.⁴³ Böylece Ümeyyeoğullarının düşman sayısı ikiye çıkıyor ve sadece Mekke ile sınırlı kalmayıp Medine'deki Ensâr topluluğu da düşman grubuna katılmış oluyordu. Medineli Müslümanlar bundan sonra Hz. Peygamber (a.s.)'i hiç yalnız bırakmadılar. Bedir Savaşı'nda Mekkeliler mağlup olunca Ebu Süfyan, Medine'ye elçi gönderip şöyle seslendi: "Ey Evs ve Hazrec topluluğu! Neden amcamız oğluyla aramıza giriyorsunuz? O'ndan dolayı savaşmamıza gerek yok. O'nu bize teslim edin." dedi.⁴⁴ Fakat bu istekleri de geri çevrildi. Daha sonra Uhud Savaşı'nda karşı karşıya geldiler. Müslümanların kısmî mağlubiyetiyle sonuçlanan bu savaşta Ensar'dan tam 60 kişi şehit olmasına rağmen Hz. Peygamber (a.s.)'e olan bağlılıklarından hiçbir şey kaybetmemişlerdir. Bilakis her geçen günle birlikte ona olan bağlılıkları daha da arttı. Bunlardan sonra da iki grup arasında savaşlar devam etti. Mekkeliler Ebu Süfyan liderliğinde; Müslümanlar ise Peygamber (a.s.)'in liderliğindeydiler. Ne zaman ki Allah Mekke'nin fethini Müslümanlara nasip etti; yıllar boyu Peygamber Efendimize ve Müslümanlara olmadık işkenceleri reva gören Mekkeli müşriklerin çoğu Müslüman oldu. Müslüman olanların içinde Ebu Süfyan da vardı. Belki de Müslüman olmasındaki en büyük sebeplerden biri Hz. Peygamber (a.s.)'in Mekke'nin Fethi'nde izlediği stratejiydi. Çünkü fetihden önce verdiği emre göre Ebu Süfyan'ın evine girenler öldürülmekten emin olacaklardı. Evinin penceresini, kapısını kapatıp dışarıya çıkmayanlar ve Kâbe'ye sığınanlar emin olacaklardı.⁴⁵ Böylece Ümeyyeoğulları kabilesinin de çoğu

⁴² et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, II, 8-11.

⁴³ İbn Hişam, *es-Siratu-n Nebeviye*, Beyrut, 1955, II, 90.

⁴⁴ et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, II, 195.

⁴⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, IV, 45-46.

Müslüman oldu. Fakat ilk Müslümanlar, bunların İslam'a seve seve gönülden girmeyip zayıf kaldıklarından dolayı Müslüman olduklarını düşünüyorlardı.⁴⁶

Peygamber Efendimizin vefatından sonra Ümeyyeoğulları, Hz. Ebu Bekir'in halife seçilme sürecine herhangi bir şekilde müdahil olamadılar. Hz. Ebu Bekir'in vefatından sonra Hz. Ömer'in halife seçilmesine de Ümeyyeoğulları ses çıkaramadılar. Çünkü her iki halifenin seçiminde de zayıf durumdaydılar. Hz. Ömer şehit edildikten sonra Hz. Osman'ın halife seçilmesi Ümeyyeoğullarının elini kuvvetlendirdi. Çünkü Hz. Osman kendi kabilelerindendi. Hz. Osman hilafeti döneminde önemli makamlara akrabalarını getirince Muaviye Şam bölgesinde, Mervan b. Hakem Hicaz bölgesinde güç kazandı. Fakat Hz. Osman'ın bu uygulamaları diğer Müslümanlar tarafından kabul görmedi ve büyük rahatsızlıklara sebep oldu. Ve Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlandı. Ümeyyeoğulları da Medine'den Mekke'ye ve Şam'a kaçtı.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Hz. Ali halifelğe getirildi. Özellikle de Ensar (Medineli Müslümanlar) tarafından büyük destek gördü. Bu bir nevi Haşimoğullarının bir zaferiydi. Fakat Ümeyyeoğulları, Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmeyip Şam'da Muaviye'nin halife olduğunu ilan ettiler. Hz. Ali, Muaviye ile savaşmak için Ensar'a güveniyordu. Zira Medineli Müslümanlar hilafet makamına Hz. Ali'yi layık görüyor, Ümeyyeoğullarına karşı Hz. Ali'yi destekliyorlardı. Fakat Muaviye, Şam'da uzun süreden beri bulunduğundan, insanlara hoşgörü ile yaklaştığından ve yöre halkı tarafından sevildiğinden dolayı Hz. Ali'nin işi oldukça zordu. Ensar, bu mücadelede Hz. Ali'ye savaş meydanlarında canlarını ortaya koyarak destek oldukları gibi şairleri de Ümeyyeoğullarını hicveden şiirler söyleyerek destek oluyorlardı. Bu meseleyi Amr b.el-As'la istişare eden Muaviye, Ensar'a karşı hiçbir şey yapmamayı uygun gördü. Daha sonra Hz. Ali şehit edilince ve Hz. Hasan hilafetten çekilince Muaviye tam manasıyla halife oldu. Ensar da yıllarca kavgasını verdikleri davada yenildiklerini düşünüp kerhen de olsa kılıçlarını kınlarına koydular. Onlara göre Ümeyyeoğulları Mekke'nin fethinden sonra istemeyerek, zorunluluktan dolayı Müslüman olmuşlardı. Medineli Müslümanlar, kılıçlarını kınlarına koydular. Fakat dilleriyle Ümeyyeoğullarına karşı mücadeleye devam ettiler. Muaviye bu hicivlere hiç karşılık vermedi. Sürekli Ensar'ı memnun etmek için çalıştı. Belki

⁴⁶ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el- Ahtal Şairu Beni Ümeyye**, 50.

aradaki bu husumeti ancak bu şekilde bitirebilirim, diye düşünüyordu. Fakat bütün uğraşlarına rağmen maalesef bu gerçekleşmedi. Muaviye'nin Ensar'ı memnun etmeye çalışması onları çok sevdiğinden dolayı değil, ümmet içerisindeki etkilerinden dolayıdır. Zira Ensar ümmet tarafından çok sevilir ve saygı görüyorlardı. Muaviye onları memnun ederek makamını sağlamlaştırmaya çalışıyordu.⁴⁷

Muaviye'nin Ensar'a karşı bu ılımlı siyâsetine rağmen Ensar'dan şairlerin, Emeviler aleyhine söyledikleri şiirler bir türlü bitmek bilmiyordu. Bu iş Hicaz'la da sınırlı kalmadı. Fethedilmiş diğer şehirlere de yayıldı. Böylece bu hareket İslam'ın söndürmüş olduğu kabile asabiyetinin tekrar canlanmasına vesile oldu.⁴⁸

Muaviye'nin bu ılımlı siyasetine rağmen oğlu Yezit aynı şekilde düşünmüyordu. Özellikle Ensar'dan şair Abdurrahman b. Hasan'ın halife Muaviye'nin kızı hakkında söylediği aşağıdaki şiir onun da Ensar'ı hicvedecek şair aramasına neden oldu:

رمل هل تذكرين يوم غزال
اذ قطعنا مسيرنا بالتمنى

اذ تقولين عمرك الله هل شيء
و ان جل سوف يسليك عنى

او اطعمت منكم يا ابن حسان
كما قد اراك اطعمت منى

Ey Ramle! Hatırlar mısın gazel günümüzü? Hani yürüyüşümüzü temennilerle kesmiştik.

“Allah sana uzun ömür versin.” Dediğinde bana az da olsa teselli vermiştin.

Veya ey İbn Hasan! Siz bana yemek yedirmiştiniz. Tıpkı bizde senin yemek yediğin gibi.⁴⁹

⁴⁷ et-Taberi, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, IV, 54.

⁴⁸ el-İsfahanî, *el-Eğani*, XIII, 144-146.

⁴⁹ Mehdi Muhammed Nasıruddin, *Divanu'l-Ahtal*, 10.

Babasının ve Şam ahalisinin şairi Ka'b b. Cueyl'den başkasını bulamadı. Babasının haberi olmadan onunla görüştü. Yezid O'na "Ensar bizi hicvediyor sen de şiirlerinle onları hicvet" dedi. Önceleri Hıristiyan olan Ka'b b.Cueyl, daha sonra Müslüman oldu. Yezid'e "Ben Müslüman olduktan sonra tekrar şirke mi gireyim, benden bunu mu istiyorsun? Allah'ın Peygamberiyle birlikte savaşan insanları nasıl hicvederim" diyerek bu işe karşı çıktı. Karşı çıkmakla birlikte kendisine bu işi yapacak birini işaret etti: Bu kişi "Bizde bir şair var dili adeta öküz dili gibidir" dediği el-Ahtal'dan başkası değildi.⁵⁰ Ka'b b.Cueyl'in bu işi yapmamasına gelince O, Halife Muaviye b. Ebu Süfyan'ın has şairiydi ve halifenin Ensar'a karşı tavrının nasıl olduğunu biliyordu. Bildiğinden dolayı da Ondan habersiz hoşlanmayacağı bir şey yapıp halifeyi kızdırmak ve Onun yanındaki mümtaz yerini kaybetmek istememesiydi. Ayrıca kendisi de Ensar'ı hicvetmenin inançlarına aykırı olduğunu düşünüyordu. Bunu Yezid b. Muaviye kendisine bu işi teklif ettiğinde vermiş olduğu cevaptan anlıyoruz.⁵¹ Aynı zamanda Yezidin bu işi babası Muaviye ile istişare etmediğini de biliyordu. el-Ahtal'a gelince, adeta O bu iş için biçilmiş kaftandı. Zira Çünkü Irak ve el-Cezire bölgesinde hicivleri ve ağzının bozukluğuyla tanınıyordu. Şöhret ve para ana hedeflerindendi. Bunun yolunun da devrin halifesini memnun edecek işler yapmaktan geçtiğini biliyordu. Ayrıca Hıristiyan olduğu için de Ensar'ı hicvetmek onun için problem teşkil etmiyordu.⁵² Böylece el-Ahtal, Emevilerle tanışmış oluyor ve siyasî hayatı da başlamış oluyordu.

Yezid, el-Ahtal'ı el-Cezire'den Şam'a getirtti ve Ensar'ı hicvedip şairlerine cevap vermesini istedi. Fakat el-Ahtal önce tereddüt etti. Çünkü Ensar'ın, insanların kalplerindeki yerini biliyordu. Ayrıca Halife Muaviye'nin bu işe karşı olduğunu da biliyordu. Diğer yandan kendisi Hıristiyan, onlar ise Müslümandı. Olayın bu yönünü de düşününce çekinmesi gayet doğaldı. O ana kadar böyle bir işe bırakın bir Hıristiyan şairi hiçbir Müslüman şair dahi cesaret edememişti.⁵³ Fakat Yezid onu ikna etti. Halifeye karşı ona güvence verdi. O'na "Korkma arkanda ben varım ve her şey kefilim" dedi.⁵⁴ el-Ahtal, sonunda bu işi kabul etti. Ve ilk olarak aşağıdaki şiiri

⁵⁰ el-İsfahanî, **el-Eğani**, VIII, 288.

⁵¹ eş-Şeyh Ahmet el-İskenderî, **el-Vasit fi-l-Edebi-l-Arabî**, 169.

⁵² el-İsfahanî, **a.g.e.** XIII, 142.

⁵³ İbn Selam, **Tabakatu-ş Şuara**, 177.

⁵⁴ el-İsfahanî, **el-Eğani**, XIV, 117.

söyledi:

ذهبت قريش بالمكارم و الندى
واللؤم تحت عمائم الانصار

فدعوا المكارم لستم باهلها
و خذوا مساحيكم بنى النجار

ان الفوارس يعرفون ظهوركم
اولاد كل مسفح اكار

و اذا نسبت ابن الفريعة خلته
كالجش بين حمارة و حمار

Kureyş, iyilik ve yücelikte öncü oldu. Kötülük ve cimrilik ise Ensâr'ın sarıkları altındadır.

Ey Benî en-Neccar! Cömertliği bırakın, bunun ehli değilsiniz, kepçelerinizi alıp gidiniz.

Ata binen kahramanlar, sizin durumunuzu yani kan dökücü çiftçilerin evlatları olduğunuzu biliyorlar.

Soyu sopu belli olmayana nisbet edersen; onu iki eşekten meydan gelmiş gibi yapardın.⁵⁵

Görüldüğü gibi, Hıristiyan bir şair olan el-Ahtal'ın ağzından çıkan bu beyitler, Müslümanların çok saygı duyduğu Ensar hakkında, çok ağır hakaret ifadeleriyle doludur. Bundan dolayı Ensar'ın bu şiire tepkisi çok sert oldu. Ensar'dan Numan b. Beşir el-Ensârî, bu olaya çok kızdı ve el-Ahtal'ın dilinin kesilmesi gerektiği tehdidinde bulundu ve aşağıdaki şiiri söyledi:

⁵⁵ Ömer Ferruh, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 557.

معاوى الا تعطنا الحق تعترف
لحى الازد مشدودا عليها العمائم

ا يشتمنا عبد الارقم ضلة
و ماذا الذى تجدى عليك الارقم

فمالى تأر دون قطع لسانه
فرونك من يرضيه عنك بالدراهم

Muaviye! Şayet hakkı yerine getirmezsen Ezd kabilesinin başlarında sarılı olan sarıklar çözüleceklerdir.

Abdu'l-Erakım (el-Ahtal) bizi sapkınlıkla mı suçluyor? Sen Erakım (el-Ahtal) konusunda ciddiyle durmalısın.

Benim için dilinin kesilmesinden başka intikam yoktur. (el-Ahtal'ın dilinin kesilmesini istiyor.) Halbuki bazıları intikamından para karşılığında vazgeçer.

Daha sonra Muaviye'ye Emevilerin, Efendimiz dönemindeki durumunu anlatır.

فان كنت لم تشهد ببدر وقيعة
اذلت قريشا و الانوف رواغم

فسائل بنا حى لوى بن غالب
و انت بما يخفى من الامر عالم

ضربناكم حتى تفرق جمعكم

و طارت اكف منكم جماجم

Şayet Bedir savaşına şahit olsaydın; Kureyş'in burnunun yere sürüldüğünü ve zelil olduklarını da görürdün.⁵⁶

Bizi Lüey b. Galib kabilesine sor. Çünkü senin bizim hakkımızda bilmediklerini onlar biliyorlar.

Sizi kırıp geçirdik ve cemaatiniz dağıldı. Bu savaşta eller ve kafalar uçtu.

Sonra, ona, hilafete layık olmadıklarını haykırır. Haşimoğullarının bu işe daha layık olduklarını söyler:

فما انت والامر الذى لست اهله

و لكن ولى الحق و الامر هاشم

اليهم يصير الامر بعد شتاته

فمن لك بالامر الذى هو لازم

بهم شرع الله الهدى فاهتدى بهم

و منهم له هاد امام و خاتم

Sen ey Muaviye! Yüklenmiş olduğun vazifeye layık değilsin. Fakat bu işe layık olan Haşimoğullarıdır.

Bu dağınıklıktan sonra hilafet dönüp dolaşıp onlara ulaşacaktır. O iş muhakkak yerine gelecektir.

Onlarla Allah, hidayeti indirdi ve onların vesilesiyle insanlara hidayet nasip

⁵⁶ Şair burada Hz. Muaviye'ye Bedir savaşını hatırlatıyor. Yani Ümeyyeoğullarının Müslüman olmadan önceki halinin nasıl olduğunu. Burada ayrıca demek istiyor ki: Siz Ensar'a karşı hareketlerinize dikkat etmezseniz, onlara karşı saygıda kusur ederseniz sonunuz yine o günkü gibi olacaktır.

oldu. Bundan dolayı İmam ve Son Peygamber onlardandır.⁵⁷

Daha sonra halife Muaviye'ye Benî Ümeyye'nin Hz. Muhammed (a.s.) devrindeki durumunu anlatır.

Muaviye, Numan b. Beşir'in bu kasidesinden haberdar olunca çok müteessir oldu. Çünkü Numan onun yakın dostuydu. Sıffin Savaşı'na O'nun tarafında katılmıştı. Ve O'ndan başka Muaviye'nin yanında Ensar'dan hiç kimse yoktu. O'nun Ensar'la kendi arasında arabuluculuğuna büyük umutlar bağlamıştı.⁵⁸ O'nu yanına davet etti ve söylediklerini bilmiyormuş gibi davrandı. Nu'man başından sarığını çıkardı ve Muaviye'ye "Alçaklık görüyor musun" diye sordu. Muaviye: "Hayır, bilakis hayır ve güzellik görüyorum" dedi. Numan: "el-Ahtal, sarıklarımızın altında alçaklık olduğunu iddia etti," dedi. Muaviye: "Bunu gerçekten yaptı mı," dedi. O da: "Evet" dedi. Ve el-Ahtal'ın dilinin kesilmesi için yanına getirilmesini emretti.⁵⁹ Bunu duyan el-Ahtal, hemen Yezidin yanına gitti ve ona: "İşte bu korktuğum şeydi" dedi. Yezit onu teselli edip Halife Muaviye ile konuşacağını söyledi. Daha sonra babasıyla konuşup el-Ahtal'ı affettirdi. Ve Numan ve kavmini de bir şekilde razı etti. Yezid, böylece el-Ahtal'ı hem Numan'dan kurtardı hem de ödüllendirdi.

el-Ahtal'ın Emevilerle olan bağı bu şekilde başlamış oldu. Bu bağ hayırlı ve güzel işler için kurulmuş bir bağ değildi. Ondan kendilerini öven şiirler söylemesini değil, düşmanlarını hicveden şiirler söylemesini istiyorlardı. Bu olay, el-Ahtal'ın Muaviye ile olan ilişkilerini ayarlama önemli bir referans oldu. Muaviye bu olaydan sonra Yezid'den "veliahtlık biati" almaya karar verdi. Medineli Ensar, Muaviye'nin kendilerini hicvetmek gibi bir siyaseti olmadığını farkındaydılar. Olanların arkasındakinin Yezit olduğunu düşünüyorlardı. Fakat aslen bu işi Ka'b b. Cueyl'e ilk teklif eden Muaviye idi. Ensar, el-Ahtal'ın dilinin kesilmesini istediğinde; onu size veririm fakat oğlum Yezid onu himayesi atına almış diyen de oydu. Bununla birlikte onun Emevî Sarayında görünmesini de istemiyordu. Çünkü O'nun sarayda görünmesini müsamahayla karşılama; Ensar'a karşı olan siyasetini riske sokmuş olacaktı. Muaviye'nin niyeti İslam toplumu tarafından çok sevilen ve ciddi manada

⁵⁷ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, XIII, 142, XIV, 117-18-21-22.

⁵⁸ el-İsfehânî, **a.g.e.**, XIV, 115.

⁵⁹ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, XIV, 118.

etkisi olan Ensar'ı yanına çekebilmektir.

Muaviye'den sonra oğlu Yezid, el-Ahtal'a çok iyi davrandı ve onu şair ve nedimi yaptı. Yezid, Muaviye'nin en çok sevdiği ve üzerinde en çok etkisi olan çocuğuydu. Eğitimiyle bizzat ilgilendi. Hadisler ezberletip rivayet etti. Fakat bunlara rağmen Yezid, bazen namazlarını aksatıyor, içki içiyordu.⁶⁰ Yanında kadın şarkıcılar şarkı söylüyor, kendisi de tambur çalıyordu. Bazen de bu şarkıcılar, av köpekleri ve uşaklarıyla ava çıkıyordu. Tabi ki bu tür hareketleri düşmanlarının şiddetli tepkilerine neden oluyordu.⁶¹

Yezid'in bu tür hareketlerinin bir sebebi de muhtemelen çocukluğunun bâdiyede geçmesiydi. O hayatın normal yönlerinden olan ava merakı, rahat hareket etme ve şaraba düşkünlük onda da mevcuttu. Babası bazen onun bu aşırıya giden hareketlerini dizginlemeye çalışıyor, ona şiddetle baskıda bulunuyordu. Özellikle onunla veliahtlık anlaşması yapacağı zaman, insanların onu kınadığı hareketlerden vazgeçmesini istedi ve Yezid bu hareketlerinin çoğunu terk edinceye kadar buna devam etti. Yezid, halife olunca tekrar eski yaşantısına döndü. Ensar onun hakkında: "Biz şu an dinden uzak yaşayan bir adamın yanından geliyoruz. İçki içiyor, tambur çalıyor; kadın şarkıcılar yanında şarkı söylüyor, köpeklerle oynuyor ve kadınlarla vakit geçiriyor" gibi eleştirilerde bulunuyorlardı.⁶²

el-Ahtal, Muaviye b. Ebu Süfyan'ın halifeliği döneminde Yezid'in nedimiydi. Yezid'in hilafeti döneminde de nedimliğine devam etti. Halife Yezid'le beraber içki içerlerdi. Halifenin şarkı ve eğlence meclislerine katılırdı. el-Ahtal ile Yezid, yaş ve yaşayış olarak birbirini bulmuşlardı doğrusu.⁶³ Huy ve istekleri de birbirine çok yakındı. Yaşları da neredeyse aynıydı. Çünkü el-Ahtal hicrî 20. yılda doğmuş, Yezid ise hicrî 25. yılda doğmuştu. Yetişme tarzları da benzerdi. Her ikisi de badiyede yetişmişti. el-Ahtal, Tağlib kabilesi içinde el-Cezire'de yetişti. Yezid ise dayılarının kabilesi olan Kelb kabilesinde Şam vadisinde yetişti. İkisi de hürriyetlerine düşkünlerdi. Olaylardan çok çabuk etkilenmeleri yönüyle de benzeşiyorlardı. el-Ahtal çok çabuk kızar ve diliyle insanlara eziyet ederdi. Yezid'in kızgınlığı da hiç az olmaz ve muvazene etmeden apar topar hareket ettiği çok olurdu. Şiir ezberleme ve şiire

⁶⁰ İbn Kesir, *el-Bidaye ve-n Nihaye fi-t Tarih*, VIII, 230.

⁶¹ et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, IV, 368.

⁶² et-Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Müluk*, IV, 369.

⁶³ el-İsfahanî, *el-Eğânî*, VIII, 301.

tutkunluk yönleriyle de aynıydılar. el-Ahtal küçük yaşlardan itibaren şiir söylüyor ve diğer şairlerin şiirlerini rivayet ediyordu. Özellikle hiciv alanında temayüz etmişti. Yezid de küçük yaşlardan itibaren şiire tutkundu. İçkiye düşkünlük ve içkiyi övücü şiirler söylemede de birbirine yakındılar. el-Ahtal çok içki içer, içki meclislerine katılırdı. Yezid de ondan geri kalır değildi. Birbirine bu kadar benzeyen iki kişinin birbirine bu kadar yakınlaşması hiç de şaşılacak bir durum değildir.⁶⁴

Yezid özel hayatında el-Ahtal'a büyük kıymet vermesiyle beraber, Ensar'ın kışkırtmalarını engellemek için Onun sarayda görünmesine izin vermedi. Belki de bunun en büyük sebeplerinden biri de Yezidin hilafetinin kısa sürmesiydi. Hilafeti 3 yıl ve birkaç ay sürmüştü. el-Ahtal'ın divanında Yezid ile ilgili 4 kaside ve iki kısa şiir vardır. Bunlardan biri ona yazmış olduğu mersiyedir.⁶⁵ Bu dört kasideden ilk yazdığı aşağıdaki kasidedir:

الا يا اسلما على التقادم و البلى
بدومة خبت ايها الطللان

فلولا يزيد ابن الامام اصابنى
قوارع يجنيها على لسانى

و كيف يداوينى الطبيب من الجوى
و برة عند الاعور بن بنان

ا تجعل بطنا منتن الريح مقفرا
على بطن خود دائم الخفقان

⁶⁴ Seyyid Mustafa el-Gazi, *el-Ahtal Şairu Beni Ümeyye*, 67.

⁶⁵ Seyyid Mustafa el-Gazi, *a.g.e.*, 232.

Ey Eslem! Eskimede ve çürümekte olan Habt-ı Devme'deki ey kalıntıları!

Şayet halifenin oğlu Yezid bana el uzatmamış olmasaydı; dilimden dolayı belalar başıma üşüşecekti.

Doktor beni bu sıkıntıdan nasıl kurtarır? Bütün iyilik A'var b. Benan'ın yanındadır.

(Şayet Yezid olmasaydı.) Boş boş esen rüzgar gibi veya doluluğundan dolayı sürekli rahatsızlık veren mide gibi sıkıntı içinde kalacaktım.⁶⁶

Bu ifadeler bu kasideyi Muaviye döneminde yazdığını gösteriyor. el-Ahtal bu kasideyle Yezid'e olan minnettarlığını güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Yezid döneminin en önemli olaylarından biri de Abdullah b. Zübeyr'in hilafet iddia etmesiydi. Muaviye'den sonra Yezid halife olunca Abdullah b. Zübeyr onun halifeliği hak etmediğini düşündüğü için hilafeti ele geçirmek gayesiyle çalışmalarına başladı. Onunla birlikte Hz. Hüseyin b. Ali de Yezid'in hilafetinden memnun değildi. Hz. Hüseyin Hicaz'da çok sevilen birisiydi. Bundan dolayı Abdullah b. Zübeyr, Hz. Hüseyin'in Hicaz'dan ayrılmasını istemiyor bilakis orada kalmasını istiyordu. Fakat Hüseyin Küfelilerin kendisinin can güvenliğini garantilemeleri üzerine Irak'a gitmeye karar verdi. Başta Abdullah b. Abbas olmak üzere sahabenin ileri gelenleri onun gitmesi taraftarı değildi. Sonunda Küfelilere inandı ve Kerbela'da şehit edildi. Onun vefatından sonra Hicaz bölgesinde yalnız kalan Abdullah b. Zübeyr, Yezit aleyhine propaganda yapmaya başladı. Yezidin dine aykırı hareketlerini, kadın şarkıcılarla vakit geçirmesini ve içkiye düşkünlüğünü her tarafta anlattı. Bunlarla birlikte Hz. Hüseyin'in katledilmesini de kullandı. Hicaz halkı Yezide karşı ayaklandı. Ümmet içindeki fitneler korkunç bir hal aldı. Yezid, ayaklananları Şam ordusuyla kuşattırdı. Sahabelere eziyet edildi. Mekke muhasara altına alındı. Kâbe mancınıklarla taşlandı. Neredeyse Şam ordusu bütün Hicaz halkını yok edecekti. Tam bu sırada Yezid'in vefat haberi geldi. Savaş durdu ve Emevi ordusu tekrar Şam'a döndü.

Abdullah b. Zübeyr'in davetçileri her tarafta davalarını anlatmaya devam ettiler. Abdullah b. Zübeyr'e biat edenler arasında el-Ahtal'ın kabilesinin düşmanı olan Kays kabilesi de vardı. Iraklılar ve el-Cezire ahalisinin çoğu Abdullah b.

⁶⁶ Seyyid Mustafa el-Gazi, *el-Ahtal Şairu Benî Ümeyye*, 68.

Zübeyr'e biat ettiler. Fakat el-Ahtal'ın kabilesi Abdullah b. Zübeyr'e biat etmedi. Tağlib kabilesi, her zaman Emevilerin yanında bulundu.⁶⁷ Mısır ve Yemen de Abdullah b. Zübeyr'e biat etmişti. Zübeyr'in nüfuzu Şam'a kadar ulaştı.

Emeviler ile Abdullah b.Zübeyr taraftarları Mercrahit'ta karşı karşıya geldiler. el-Ahtal'ın kabilesi olan Tağlib, bu savaşta Emevilerin yanında, Tağlib kabilesinin de düşmanı olan Kays kabilesi de Zübeyrilerin yanında savaşa girdiler. Savaşı Emeviler kazandı. Bu savaşın en önemli sonucu hilafetin Mervan b. Hakem'e geçmesiydi.⁶⁸

el-Ahtal ve kabilesi bu mücadelelerde hep Emevilerin yanında bulunmuş ve el-Cezire'de bulunmasına rağmen Şam'la olan alakasını hiç kesmemiştir. Yine bu dönemde Kays kabilesiyle Tağlib kabilesi sürekli savaştılar. Bu iki kabilenin mücadelesi bir yönüyle siyasî, diğer yönüyle de ekonomik idi.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kays kabilesi, Emevîlere karşı halifelik iddia eden Zübeyrilerin tarafını tutuyordu. Tağlib kabilesi ise Emevîlerin tarafındaydı. Bundan dolayı bu kabileler düşman idiler. Diğer taraftan el-Cezire bölgesinin meraları yüzünden iki kabile mütemediyen anlaşmazlığa düşüyor ve savaşıyorlardı. Bu savaş ve mücadeleler boyunca el-Ahtal kendi kabilesini savunan ve öven, düşman kabilesini de yeren şiirler nazmetti:

الم تشكر لنا كلب بأنا

جلونا عن وجوههم الغبارا

و كشفنا عنهم نزوات قيس

و مثل جموعنا منع الذمارا

و كانوا معشرا قد جاورونا

بمنزلة فاكرمنا الجوارا

⁶⁷ et-Tâberî, *Târîhu'l-Umeme ve'l-Mülük*, IV, 364.

⁶⁸ et-Taberi, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülük*, IV, 366.

فلما أن تخلى الله منهم
اغاروا أذ رأوا منا انفتارا

فعاقبناهم لكمال عشر
و لم نجعل عقابهم ضمارا

و أطفأنا شهابهم جميعا
و شب شهاب تغلب فاستنارا

Yüzlerindeki tozu toprağı temizlediğimizden dolayı Kelb kabilesi bize teşekkür etmez mi?

Onların üzerindeki Kays kabilesinin baskılarını kaldırıp onların zulümlerini engelledik.

Onlar bizim civarımızda oturan bir topluluktur. Bizler onlara ikramda bulunduk.

Ne zaman ki Allah onları terk etti, Zayıflıklarını görünce bizi kıskandılar.

Onları tam manasıyla cezalandırdık. Ve onları cezalandırmada zaafa düşmedik.

Onların bütün ışıklarını söndürdük. Fakat Tağlib'in ışığı gençleşti daha da gençleşti.

Başka bir şiirinde ise; kabilesiyle hiçbir karşılık beklemeksizin gurur duyar. Kureyş kabilesini kendi kabilesine denk tutar. Kabilesinin Irak ve Şam'daki nüfuzuyla övünürdü. Kays kabilesine karşı kazandıkları zaferleri şöyle anlatır:

فسلنى بالكرام فأن قومي
كرام لا اريد بدال

و قومی تغلب و الحی بکر
فمن هذا یوازننا فضالا

فکم من قائل قد قال فینا
فلم نترك لذی قیل مقالا

فمن یعدل بنا الا قریش
ألسنا خیر من وطئ النعالا

ألسنا من دمشق الی عمان
ملأنا البر أحياء حلالا

و دجلة و الفرات و کل واد
الی ان خالط النعم الجبالا

و شارفنا المدائن فی جنود
لنا منهن أكثرها رجالا

تناضلنا و حل الناس عنا
فما قامت لنا قیس نضالا

Asaleti, cömertliği ve nezaketi bana sor. Çünkü kavmim herhangi bir menfaat beklenmeyecek kadar cömert ve asildir.

Kavmim Tağlib ve Bekr kabilesi, Erdemlilikte bize kim denk gelir ki?

Bizim hakkımızda kim ne derse desin, kimsenin sözünü kendi yanına

bırakmadık.

Bize Kureyş'ten başka kim denk olabilir ki? Ayakkabılarını giyenlerin en hayırlısı biz değil miyiz?

Kureyş kabilesinden başka kim bize denk olabilir ki! Ayağına basanların en hayırlısı biz değil miyiz?

Şam'dan Umman'a kadar yeryüzünü capcanlı ve helal olarak dolduran bizler değil miyiz?

Dicle ve Fırat ırmakları, koyun ve deveyle dolu dağlara kadarki bütün vadiler Ordularla şehirleri ele geçirdik. O şehirlerin sakinlerinin çoğu bizdendir.

İnsanlara meydan okuduk, fakat insanlar bize karşı koyamadı. Kays kabilesi de bizimle mücadeleye cesaret edemedi.⁶⁹

el-Ahtal, söylemiş olduğu bu şiirlerle kabilesi arasında şanı yüceldi. Ve ona yakın insanlar kabilesinde lider oldular.

Kays kabilesiyle yapılan bu savaşların iki temel sonucu vardı:

Birincisi, siyasî yani Emevi hilafetinin menfaatleri ile el-Ahtal'ın kabilesinin menfaatleri birleşmiştir.

İkincisi, Tağlib kabilesinin iktisadi menfaatleriyle Emevilerin menfaatleri örtüşüyordu. Abdullah b. Zübeyr'in nüfuzunun bu bölgede yayılması Tağlib kabilesinin ticari alanını daraltıyordu. Emeviler de Abdullah b. Zübeyr'in nüfuzunun bu bölgede yayılmasını istemiyorlardı. Bundan dolayı Kays kabilesi her iki kesime de düşmandı. Abdulmelik b. Mervan ve ordusu hilafetinin ilk zamanlarında bu bölgeye yönelemedi. Bundan dolayı Tağlib kabilesi savaşların çoğunu kaybetti. Fakat daha sonra Halife Mervan, Irak'ta Emevi nüfuzunu tekrar tesis etmek için bizzat kendisi bölgeye gitti.

Halife Abdulmelik, Kays kabilesi ile Tağlib arasındaki savaşı bitirmek istiyordu. Kabile reislerini topladı. Ve iki kabile arasında kerhen de olsa bir barış oldu. Halife bu anlaşmayı yaptıktan sonra Irak'a yürüyüşüne devam etti. Daha sonra Zübeyr'in buradaki taraftarlarını bozguna uğrattı.

el-Ahtal, bu siyasi ve kabilevî mücadeleler boyunca el-Cezire'de kaldı. Kays kabilesiyle olan savaşta kabilesinin yanında bulundu. Şiiriyle kabilesini savunmak

⁶⁹ Seyyid Mustafa el-Gazi, a.g.e. , 98–99.

için elinden gelen her şeyi yaptı. Bununla birlikte Emevilerle olan bağına da koparmadı. Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyir meselesini bitirdikten sonra yeni halifenin yanına gitmek üzere Şam'a doğru yola çıktı.

el-Ahtal, bu yeni halifenin yanında, Yezid b. Muaviye'nin yanında olduğu gibi çok kıymet verilen birisi olmaya devam etti. Halife Abdülmelik b. Mervan onu yanından hiç ayırmadı. Ona izzet-i ikramda bulundu. el-Ahtal da bu iltifatları karşılıksız bırakmadı. Söylemiş olduğu şiirlerle Abdülmelik b. Mervan'ın hilafetini destekledi. el-Ahtal, Abdülmelik b. Mervan'ın sarayına gitmesiyle şöhret basamaklarını tırmanmaya başladı. Halifenin yanında diğer şairlerden daha imtiyazlı bir konum elde etti. Halifenin meclisine -izin almadan dahi- girip çıkabiliyordu. Abdülmelik, ona o kadar kıymet veriyordu ki bir gün: "Her kavmin bir şairi vardır; Ümeyyeoğullarının da şairi el-Ahtal'dır" dedi.⁷⁰ Bu vakitten sonra el-Ahtal, halifenin has şairi oldu. Halifenin yanına izinsiz girip çıkmaya başladı. Devlet büyükleri ve kabile reisleri Halife ile görüşmeyi beklerken o, onların arasından geçip hiç beklemeden halifeyle görüşüyor, boynunda altından haçı olduğu ve sakalından içkiler akarak sarayda dolaşabiliyordu. Halife Abdülmelik b. Mervan, el-Ahtal'a karşı o denli hoşgörülüydü ki el-Ahtal sarayda çoğu zaman sarhoş dolaşmasına rağmen hiç kimse bu duruma müdahale etmiyordu. Halife bir gün ondan içkiyi bırakmasını istedi ve onu İslam'a davet etti.

el-Ahtal, halifenin bu isteğini ustaca geri çevirdi ve şu şiiri okudu:

و لست بصائم رمضان طوعا

و لست بأكل لحم الاضاحى

و لست بزاجر عسا بكورا

الى بطحاء مكة للنجاح

و لست بقائم أبدا أنادى

⁷⁰ el-İsfahanî, **el-Eğani**, VIII, 282-288.

قبيل الصبح حى على الفلاح

و لكنى سأشربها شمولاً
و أسجد عند منبلج الصباح

Gönlümden gele gele Ramazan Orucu tutacak değilim. Kurban eti de yemem
Evde kalmış bakire kızı Mekke'nin geniş vadilerinde elde etmek için kendime
mani de olmam.

Sabaha yakın “Hayye ale'l-feleh” (haydi namaza) diye nida eden için de
kalkacak değilim.

Fakat her daim içki içeceğim. Ve sabah gün aydınlanırken secde edeceğim.
(İslam inancına ters olarak güneş doğarken, secdeye varırım.)⁷¹

Şiirinden de anlaşılacağı gibi El-Ahtal, İslam dinine girmeyi asla
düşünmediğini ve Hıristiyanlıkta kalacağını ifade ediyor.

Başka bir gün Halife Abdulmelik ona: Neden içki içiyorsun, onun başı acı;
sonu sarhoşluktur, dedi. el-Ahtal ise “Evet durum senin söylediğin gibidir. Fakat bu
ikisinin ortası var ki; Küçük bir su kaynağının Fırat'a kavuşması gibidir” dedi.⁷²
Halife, onu başka bir vakit yine İslam'a girmesi için ikna etmeye çalıştı. Müslüman
olursa ona 15000 dinar vereceğini vaat etti.

el-Ahtal iki şart koştu: Birincisi, ona içkinin serbest bırakılmasıydı. İkincisi
ise Oruç tutmayacaktı. Abdulmelik b. Mervan, onun bu isteklerini kabul etmedi.⁷³ Ve
böylece el-Ahtal hayatı boyunca dinine bağlı bir Hıristiyan olarak kaldı. Dininden
dolayı da Emevi Sarayında hiçbir zaman sıkıntı çekmedi. Çünkü Halife Abdulmelik
b. Mervan onu her haliyle kabul etmişti.

el-Ahtal'ın, Halife Abdulmelik b. Mervan'ın yanında bu kadar kıymetli
olmasını şöyle açıklayabiliriz:

Abdulmelik, hilafete geldiği ilk yıllarda Abdullah b. Zübeyr'in hilafet iddia

⁷¹ el-İsfahanî, **el-Eğani**, VIII, 293.

⁷² el-İsfahanî, **a.g.e.**, VIII, 294.

⁷³ el-İsfahanî, **a.g.e.**, VIII, 288.

etmesiyle uzun süre onunla mücadele etmek zorunda kaldı. el-Cezire bölgesinde ve Irak'ta bulunan Kays kabilesi de Zübeyr'in tarafını tutuyordu. Bundan dolayı halife isyanı bastırdıktan sonra bu kabileye karşı müsamahakâr davranmadı. Onların şairlerini huzuruna kabul etmedi. el-Cerir, döneminin büyük şairlerinden biri olmasına rağmen kabilesi Mudar, Zübeyr'in tarafında bulununca onu da ancak Haccac'ın yoğun ısrarlarından sonra makamına aldı.⁷⁴

el-Ahtal, Halife Abdulmelik'in katında konumunu sürekli yükseltiyordu. Çünkü halife onun şiirini beğeniyor ve onu takdir ediyordu. Şairimiz Abdulmelik'in hilafeti boyunca çok çalışkan ve üretken bir hayat geçirdi. Hayatının 15 yılı Halife Abdulmelik b. Mervan ile beraber geçmişti. Bu dönem onun altın çağıydı.⁷⁵ Halife Abdulmelik, el-Ahtal'ın, Beni Ümeyye'nin ve bizzat Emeviler Devleti'nin resmi şairi olduğunu ilan etmişti.⁷⁶ Halife, muasırları içinde şair olarak nu tercih etmişti. Onun devrinde yazmış olduğu kaside sayısı diğer bütün dönemlerden daha fazlaydı.⁷⁷ Abdulmelik döneminde yazmış olduğu şiirlerden sadece 3 kaside ve birkaç şiirin dışındakiler günümüze ulaşmamıştır. Bu kasidelerin en meşhuru “Haffe'l Katînu” kasidedir. Ve çalışmamızın ikinci bölümünde genişçe ele alınacaktır.

Abdulmelik b. Mervân'dan sonra el-Ahtal, Irak valisi Bişr b. Mervan'ın vesayetine girdi. Fakat bu valinin yanında, Abdulmelik'in yanında olduğu kadar rahat değildi. Çünkü kendisine önceki dönemdeki gibi değer verilmiyordu. Bişr b. Mervan'ın annesi el-Ahtal'ın düşmanı olan Kays kabilesindendi. el-Ahtal, Kays kabilesinden nefret ediyor; vali ise dayılarının kabilesiyle bağlarını güçlü tutmaya gayret ediyordu. Onlara sarayını açıyor, sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Kays kabilesini hicveden şiirler söylediğinde; Bişr b. Mervan'dan eleştiriler işitiyordu. Bu durum, el-Ahtal'ın saraydaki konumunu sıkıntıya sokuyordu. El-Ahtal, Kays kabilesini hicvetmeye devam ettiği takdirde; sarayın kapılarının kendisine kapanacağını biliyordu. Bundan dolayı Kays kabilesini hicvetmedi. Yalnızca Kays kabilesinin Emevilere olan düşmanlıklarını ön plana çıkaran şiirler söyledi.

Şairin bu dönemdeki temel siyaseti: Kendisinin ve kabilesinin menfaatlerini

⁷⁴ el-Cahız, **el-Beyan ve-t Tebyin**, I, 289.

⁷⁵ el-İsfahanî, **el-Eğani**, XVI, 44.

⁷⁶ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru-l- İslamî, 262.

⁷⁷ Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Beni Ümeyye**, 114.

koruyup devam ettirecek işler yapmak, şeklinde özetlenebilir.⁷⁸ el-Ahtal, Abdulmelik döneminde daha çok Emevileri öven şiirler söyledi. Beşir b. Mervan döneminde ise kabilesiyle ilgili şiirler söyledi. Ayrıca Halife Beşir b.Mervan, Cerir ve el-Ferazdak'ın atışmalarında , el-Ahtal'dan hakemlik yapmasını istedi. el-Ahtal bu mücadelenin sonunda Ferazdak'ın daha iyi bir şair olduğunu söyleyince Cerir kendisini hicvetti. el-Ahtal da Cerir'i ve kabilesini hicveden şiirler söyledi.

Beşir'den sonra Mervan ailesinden son olarak Velid b. Abdulmelik'in yanına yerleşti. Fakat Abdulmelik'in vefatından sonra eski makam ve mevkisini kaybetti. Çünkü Velid kendisine has şair olarak Adıyy b. -er-Rika' el-Amilî'yi tercih etmişti.

4. Vefatı

el-Ahtal, Velid b. Abdulmelik'in hilafetinin beşinci yılında hicrî 95'te vefat etti. Öldüğünde yetmiş yaşını geçmişti. Öldüğü yer ile ilgili fazla bir bilgi yoktur. Yaygın kanaate göre kabilesinin yanında el-Cezire'de Hıristiyan olarak vefat etti.⁷⁹

Abdulmelik'in Müslüman olması için verdiği uğraş ise fayda etmemişti. Hayatının sonuna kadar dinine bağlı olarak yaşadı. Ölüm korkusundan dolayı son yıllarını zühd hayatı şeklinde geçirdi. Tevbe etti ve hayatı boyunca yaptıklarından dolayı pişmanlık duydu.

Divanında dini inançlarına dair fazla bir şey görmek zordur.⁸⁰ el-Ahtal içki müptelasıydı. Neşeli bir yapısı vardı. Alay etme ve hicivde uzmandı. Söz söylemede savurganlıktan uzaktı. Kaba ve sert bir dile sahip olmasına rağmen edebî dilinin iffetini korurdu. el-Ahtal, bedevi ahlakı taşıyordu. Şehirlerden nefret eder, bedevi hayatına özlem duyardı. Ailesine çok düşküdü. Yaygın kanaate göre kendi kabilesinden Ümmi Malik denen bir kadınla evlendi. Ondan pek çok çocuğu oldu. Daha sonra ondan boşanıp başka bir kadınla evlendi.

el-Ahtal, şahsında pek çok farklı özellik barındıran bir şairdir. Cesaret ve atılganlık, deha ve geniş kariha sahibiydi. Kabilesi Onun fikirlerine başvururdu. Halifenin yanında kabilesinden olanları pervasızca savunurdu. Din adamlarına bir

⁷⁸ Seyyid Mustafa el-Gazi, a.g.e., 132.

⁷⁹ el-Mevsuatu'l-Arabiyye, I, 545.

⁸⁰ a.g.e. , I, 544.

çocuk gibi itaat ederdi. Tıpkı Emevi halifelerine itaat ettiği gibi.⁸¹

5. Edebî Şahsiyeti

el-Ahtal, yaşadığı devirdeki diğer ünlü iki şair olan Cerir ve Ferazdak'la birlikte ayrı bir tabaka teşkil ederler. İbn Selam el-Cumahî, üçünü aynı seviyede görürken Ebu Ubeyde İslam devri şairleri içerisinde el-Ahtal'ın başta olduğunu söylemiştir. Amr b. el-A'la “ Şayet el-Ahtal, Cahiliye devrinden bir gün bile yaşamış olsaydı onu en büyük şair sayardım.” demiştir.

el-Ahtal, kabilesinin Cahiliye dönemi kültürel hayatından çok etkilenmiştir. O dönemin şiirlerini söyler, kabilesinin yapmış olduğu savaşıardan bahseder. Bu dönemde yaşamış olan şairler içerisinde en çok Amr b. Külsüm'ü beğenir ve Onun şiirlerinden alıntılar yapar.⁸² el-Ahtal, Hulefa-i Raşidîn ve Emeviler döneminin en büyük şairlerinden biridir. Şiirleri, ahenkli, akıcı; ifadeleri tekellüfsüz ve vezin tutturma kaygısıyla zorlamaların olduğu türden değildir.⁸³

el-Ahtal şiir söylerken bedevi hayatından ilham alırdı. Çünkü kendisi Fırat Nehrinin kenarında el-Cezire bölgesinin badiyesinde yetişti. Şehir hayatının izlerine – Şam'da Halifenin yanında uzun süre kalsa da- pek fazla rastlanmaz. Bedevi hayatını şehir hayatından üstün tuttuğunu şu beyitte görebiliriz:

من العربيات البوادی و لم تكن
تلوحها حمى دمشق و مومها

“Badiyede yaşayan Arablarda Şam humması göremezsiniz”

Badiye hayatına olan bu tutkunluğundan dolayı şiirlerinde el-Cezire bölgesinin dağları, ovaları, vadileri, nehirleri –özellikle Fırat- havası, rüzgârı, kurdu kuşuyla bolca görülür.⁸⁴ Bunun pek çok örneği vardır. Aşağıdaki şiir, bunun güzel bir

⁸¹ a.g.e. , I, 545.

⁸² Seyyid Mustafa el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Benî Ümeyye**, 27.

⁸³ -eş-Şeyh Ahmet el-İskenderî, **el-Vasitu fi-l-Edebi-l-Arabi ve Tarihih**, 169.

⁸⁴ Halil Merdembik, **Mecelle Mecmai'l-Âlemi-l-İslamî**, 180.

misalidir.

و ببداء ممحال كان نعامها
بأرجائها القصوى أباعر همل

و جوز فلاة ما يغمض ركبها
و لا عين هاديها من الخوف تغفل

بكل بعيد الغول لا يهتدى له
بعر فان أعلام و ما فيها منهل

ملاعب جنان كان يرابها
أذا اطردت فيه الريح مغربل

Verimsiz, çorak uçsuz bucaksız çöller; sanki başıboş bırakılmış develer gibidir.

Çölü aşmak çöl yolcuları, kabileler için çok zordur. Göz de korkudan yolunu bulamaz ve şaşırır.

Çöl sakini cinler de onlara yol göstermez. Yolunu ancak derin bir sezgiye sahip olanlar bulabilir.

Cinlerin oyun yerleri (çöller) sanki labirent gibidir. Rüzgar estiği zaman garbilde savrulur gibi olurlar.⁸⁵

Bu mısralarda şair el-Ahtal, sert esen rüzgarlarla çölde sürekli yer değiştiren kum tepelerini, bu özelliğinden dolayı labirente benzetiyor. Zira labirentte yolu bulmak zordur. Sürekli yerleri değişen kum tepelerinin bulunduğu çölde de yol bulmak zordur.

Şair el-Ahtal Hıristiyan olmasına rağmen Hıristiyanlıkla alakalı motiflere

⁸⁵ Halil Merdembik, *Mecelle Mecmau'l-Alemi'l-Arabî*, 181.

şiiirlerinde pek rastlanmaz. Dinine zaman zaman itaat ettiği, din adamlarına saygı gösterdiği bazı şiiirlerinde az da olsa görölür. Zira kendisi her ne kadar Hristiyan ise de bu bağlılık anlamında değil özellikle bazı konularda (içki, oruç tutmama gibi) rahatlama sağlaması içindir. Mesela kendisi eşini boşamış ve dul bir kadınla evlenmiştir. Bu sebeplerden dolayı da Halife Abdulmelik'in kendisini İslam'a davetini reddetmiştir.⁸⁶ Müslüman olmayı reddetmesine rağmen el-Ahtal şiiirlerinde İslamî motiflere de yer verir. Mekke, Zemzem, Hacc ve Farzları üzerine yemin eder. İslam'ı iffet ve takvayla birlikte zikreder. Halife'ye dinlerinde samimi olmadıkları için Kays kabilesinin itaatini kabul etmemesini tavsiye eder. Şiiirlerinde bazı Kur'an-ı Kerim ayetlerini kullanır.⁸⁷ Aşağıdaki örneklerde bu İslamî motifleri rahatlıkla görebiliriz:

أنى حلفت برب الرقصات و ما
أضحى بمكة من حجب و استار

حلفت بمن تساق لها الهدايا
و من حلت بكعبته النذور

و قد حلفت يمينا غير كاذبه
بالله رب ستور البيت ذى الحجب

Issız çöllerin ve kendisine kurbanlar verilen, örtülerle kaplı Mekke şehrinin Rabbine yemin ettim.

Kendisine kurbanlar gönderilen, ve yeminlerin yerine getirildiđi Kâbe'ye yemin ettim.

⁸⁶ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslamî, 264.

⁸⁷ Halil Merdembik, **Mecelle Mecmau'l-Alemi'l-Arabî**, 185.

İçinde yalan olmayan bir yemin ettim. Çünkü örtülerle kaplı olan Kâbe'nin Rabbi Allah adına yemin etim.⁸⁸

el-Ahtal'ın şiirleri Nabiğatu'z-Zübyanî'nin⁸⁹ şiirlerine benzetilir. Her ikisinin de şiirleri hata ve dil kusurlarından uzaktır. Her iki şair de şiirin medih ve vâsif türlerinde çok iyidirler. İki şairin yaşam tarzları da birbirine yakındır. Her ikisi de badiyede yetişmiş ve şiirlerine badiye hayatını konu edinmişlerdir. İkisi de kabilelerine düşkün şairlerdir ve kabile maslahatları için şiirlerini kullanmışlardır.⁹⁰ Her ikisi de meliklerin yanına yerleşmişler ve onlardan iltifatlar görmüşlerdir. Hayatlarının çoğunu bu meliklere medihler yazarak geçirmişlerdir. el-Ahtal, en-Nabiğa'nın şiirine hayrandı. Bu yüzden bazen onun kullandığı kelimeleri ve manaları kullanırdı.⁹¹

el-Ahtal, şiirin bilinen bütün türlerinde eser vermiş bir şairdir. O, Cahiliye döneminden tevarüs eden şiiri kendisine örnek alıyordu. Özellikle medihte diğer şairlerden üstündü. Medih, cahiliye döneminde fertler için kullanılırken el-Ahtal ona siyasî bir boyut kazandırmış ve medihi Emevi saltanatı için kullanmıştır. Emevi sarayındaki konumundan dolayı da bir yandan halifeler için medihler söylerken, diğer yandan Emevilerin düşmanlarına hicivler söylemek zorunda kalmıştı.⁹²

İçkiye çok düşkün olan el-Ahtal, bu özelliğini şiirine de yansıtmış bu konuda pek çok şiir söylemiştir. el-Ahtal'ın şarabı tasvir ederken hayran olduğu cahiliye şairi el-A'sa'nın tesirinde kaldığı görülür. el-Ahtal'ın zayıf olduğu tek alan ise mersiyevidir. Bu alanda neredeyse hiç eseri yoktur, denebilir. Bunun sebebi şairin bu alanda kabiliyetsiz olduğundan değil mizacından dolayı böyledir, denebilir. Bu alanda çok faydasını gördüğü ve kendisini en zor zamanlarında himaye eden Yezit b. Muaviye için yazdığı sadece birkaç beyitlik bir mersiyesi vardır.⁹³

⁸⁸ Mehdi Muhammed Nasiruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 119.

⁸⁹ **Nabiğa ez-Zeybanî**: Arap Edebiyatında I. Tabakayı teşkil eden şairlerden biri olarak kabul edilir. Diğer şairlerin hakemliğine müracaat ettiği bir şairdir. Şair Ahtal ile pek çok ortak yönleri vardır. Yetişme tarzları, ifade tarzları ve şiirlerinde kullandıkları kelimeler pek çok yönden benzer. Bkz. el-Eğânî, II, 5-8.

⁹⁰ Halil Merdembik, **Mecelletu el-Mecmau'l-Alemi'l-Arabî**, 179.

⁹¹ Ömer Ferruh, **el-Minhac fi'l-Edebi'l-Arabî ve Tarihihi**, 71.

⁹² **el-Mevsu'atü'l-Arabiyye**, I, 545.

⁹³ Ahmet Hasan ez-Zeyyat, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, 162.

el-Ahtal, Emeviler döneminde yetişen en önemli üç şairden biridir.⁹⁴ –Diğer ikisi el-Cerir ve el-Ferazdak’tır. el-Ahtal’ı kasidelerinin derli toplu, üslubunun lirik, duygularının ince ve temiz oluşuyla övmüşlerdir. el-Ahtal’ın şiirleri, yaşadığı çağın olaylarını işlemesi, siyasi tartışma ve çekişmeleri aksettirmesi bakımından tarihi bir değer taşır.⁹⁵

el-Ahtal’ın günümüze kadar ulaşan bir divanı vardır. Bu divanın en meşhur râvisi İbn el-A’rabî ve Muhammed b. Habib’dır. el-Ahtal’ın divanı Elb en-Toni es-Salihani tarafından 1905 yılında Beyrut’ta basılmıştır. Ayrıca Berlin, İstanbul ve Tahran gibi muhtelif şehirlerde de değişik yazma nüshaları mevcuttur.⁹⁶

⁹⁴ Zirikli, Hayrettin, **el-A’lam**, Beyrut, 1995, V, 123.

⁹⁵ Şeşen, Ramazan, “Ahtal”, **T.D.V., İ.A.**, II, 184.

⁹⁶ Brockelmann, Carl, **Tarihu’l-Edebi’l-Arabi**, Mısır, 1995, 207.

İKİNCİ BÖLÜM

el-AHTAL'IN KONULARINA GÖRE ŞİİRLERİNİN ÇEŞİTLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde el-Ahtal'ın kendi dönemindeki şiir konularından hangilerinde eserler verdiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Şair el-Ahtal, kendi döneminin şiir konularının hemen her çeşidinde eserler vermiş bir şairdir. Arab edebiyatı tarihçilerine göre Emeviler döneminin ayrı bir tabaka oluşturan üç şairinden biridir. el-Ahtal'ın, dönemin diğer şairlerinden farklı yanlarından biri de şiirlerinde içkiye geniş yer vermesidir. Çok sevdiği badiye hayatını uzun uzun anlatır. Fakat onun en fazla uzmanlaştığı şiir çeşidi hiciv ve nekâizdir. el-Ahtal'ın şiirleri içinde en az yeri ise mersiye alır. Bu konuda Yezid için nazmettiği birkaç satırlık mersiyeden başka mersiyesi yoktur.

el-Ahtal'ın söylediği şiirleri iki bölümde ele aldık. Birinci kısımda onun duygu dünyasını, hayallerini ve gerçek manada edebî şahsiyetini yansıtan şiir çeşitlerini inceledik. Bunlar gazel, fahriye ve vasıf şiirleridir. İkinci kısımda ise onun daha çok kabile asabiyeti ve siyasi mülahazalarla, Emevileri ve Tağlib kabilesini övmek ve düşmanlarını yermek için ortaya koyduğu şiirleri inceledik. Bunlar da mehdiye, hiciv ve nekâizdir.

Daha önceki dönemlerde olmadığı halde Emeviler döneminde ortaya çıkmış olan nekâiz şiirlerine geniş yer vermeyi uygun gördük.

A. Duygusal Şiirler

1. Gazel

Kelime olarak gazel, kadınlarla aşk ve sevgi üzerine konuşmak ve sohbet etmek anlamına gelir.⁹⁷ Lirik konusu, derli toplu yapısı, çekici şekli ile şairlerin ilgi duyduğu bir şiir çeşididir. Özellikle İran ve Türk edebiyatında çok sevilir ve yazılırdı.⁹⁸

Arablar, İslamiyet öncesi devirlerde kadın, aşk, içki, eğlence ve benzeri

⁹⁷ el-Yasuî, **el-Müncid**, ğ-z-l maddesi.

⁹⁸ Pala İskender, "Gazel", **Divan Şiiri Sözlüğü**, Ankara 1995, 200.

temalar üzerine olan duygu ve düşüncelerini, edebiyatlarının en köklü ve en eski nazım şekli olan kaside ile ifade ederlerdi. İslamiyet'in getirmiş olduğu cemiyet ve ahlak düzeni içerisinde, önceki devirlere ait çeşitli adet ve yaşayışlar gibi, bu şiir de terk edildi. Fakat Hz. Muhammed (a.s.) ve Dört Halife devrinden sonra, çok geçmeden, önce Mekke, sonra Medine daha sonra da Emevi saltanatının bulunduğu Şam vb. yerlerde zevk ve eğlence hayatı yeniden başlamış ve İslamiyet öncesi dönemlerde ortaya konan kasidelerin baş kısmında yer alan kadına, aşka, şaraba, tabii çevre güzelliklerine ait terennümler tekrar canlanmıştır. Nazım şekli olarak gösterdiği teknik ve estetik özellikler şöyle sıralanabilir: Beyit sayısı 4 ile 15 arasında değişir. Bu yönüyle gazel klasik nazım şekillerinden kısa olanlar arasına girer ve şaire, muhteva itibariyle yoğun olabilme, üslup itibariyle de özenle işleme imkânı verir. Şair bazen bir beyitte ya doğrudan ya da ima yoluyla kendisini himaye eden şahsiyeti övdüğü görülür.⁹⁹

el-Ahtal'ın gazellerinde kadınlardan ve hilelerinden, bu hile ve tılsımlarından kurtulma yollarını anlatır.

Kadınlarla ilgili sözü uzatmasından onlara karşı ne kadar düşkün olduğu anlaşılır. Onların birlikte olmaktan ne kadar mutluluk duyduğunu şiirlerinde resmeder. Aşağıdaki gazelde bu motifleri görebiliriz:

ما إن رأيت كمرهن إذا جرى
فينا و لا كحبالهن حبالا

إن الغوانى إن رأيتك طوبا
برد الشباب طوين عنك وصالا

و إذا وعدتك نائلا أخلفنه
و وجدت عند عداتهن مطالا

⁹⁹ İsen, Mustafa, "Gazel", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, III, 297-300.

و إذا هممن بغدرة أزمعنها

خلفا فليس وصالهن سدوم

و رأين قد علتني كبرة

فالوجه فيه تضرر و سهوم

و لقد أكون من الفتاة بمنزل

فأبيت لا حرج و لا محروم

Onlar gibi (kadınlar) tuzak kuranları ve göz bağlayıcılığı yapanları göremezsin.

Süse ihtiyacı olmayan güzel kadınları gördüğünde hoşuna giderler. Fakat onlara kavuşman çok uzak bir ihtimaldir.

Sana bir hediye vermek için söz verseler sözlerinde durmazlar. Söz verseler de çok uzak bir zamana verirler.

Bir düşmanlık planlasalar hemen onu uygularlar. Asla zaman geçirmezler

Ne zaman ki yaşlandığımı, yüzümün buruştuğunu ve yüz rengimin solduğunu gördüler.

Her ne kadar böyle olsam da gençlerden geri kalır tarafım yoktur. Buna rağmen benden uzak durdular.¹⁰⁰

2. Fahriye (Fahr)

Kelime olarak fahr, övünmek, iftihar etmek manalarına gelir.¹⁰¹ Terim olarak İslam Edebiyatında şairlerin kendi vasıflarından, fazilet, yücelik ve şiir güçlerinden bahisle kendilerini övmek amacıyla kaleme aldıkları şiirlere fahriye(fahr) denir.

¹⁰⁰ Mehdi Muhammed Nasıruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 42.

¹⁰¹ el-Yasuû, **el-Müncid**, fhr maddesi.

Fahriyeler müstakil olarak fahriye adı altında yazılan şiirler olduğu gibi, çoğunlukla kaside ve methiyelerin bir bölümü içerisinde yer alır.¹⁰²

Şair el-Ahtal'ın nefsiyle övündüğü görülür. Fakat ondan kat kat daha fazla kabilesiyle övündüğü görülür. Özellikle de nekâiz şiirlerinde Cerîr'i ve kabilesini her türlü noksanlıkla hicveder, her türlü güzelliğin, iyi hasletin Tağlib kabilesinde olduğunu iddia eder. Kabilesinin yapmış olduğu mücadelelerden, kazandıkları zaferlerden ve Arablar içindeki önemlerinden bahisler açar.¹⁰³ Aşağıdaki beyitler bunun güzel örneklerindendir:

و نحن رفعنا عن سلول رماحنا
و عمدا رغبتنا عن دماء بنى نصر

و لما تبينا ضلالة مصعب
فتحننا لأهل الشام بابا من النصر

فأصبح ما بين العراق و منبج
لتغلب بردي بالردينية السمر

Mızraklarımızı havaya yükselttik. Ve Benî Nasr ile olan kan davamızdan kendi irademizle vazgeçtik.

Ne zaman ki Mus'ab'ın sapkınlıkta olduğu anlaşıldı; Şam ahalisi için zaferden bir kapı açtık.

Irak ile Menbec arasında Tağlib için gece karanlığından bir perde oldu.¹⁰⁴

Bu şiirinde el-Ahtal, kavminin güçlü olduğu bir vakitte kan davasından vazgeçtiğini yani affediciliğini öne çıkararak kabilesiyle övünüyor. Aynı zamanda

¹⁰² İsen, Mustafa, "fahriye" **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, III, 144.

¹⁰³ Halil Merdembik, **Mecelletu el-Mecmau'l-Alemi'l-Arabî**, 201.

¹⁰⁴ Mehdi Muhammed Nasıruddin, **Divanu'l-Ahtal**, 132.

Abdullah b. Zübeyr davasında -Emevilerin galip gelmesiyle- kabilesinin doğru yolda olduğunu ifade ederek kavmiyle övünüyor.

3. Vasıf

İçki, kadın vahşi hayvanların anlatıldığı, bunların detaylı olarak işlendiği şiirlerdir. Şair el-Ahtal bu konuda adeta devrinde rakipsizdir. Çünkü devrinin ileri gelen diğer şairleri olan Cerir ve Ferzadak Müslüman kişilerdi. Bundan dolayı da şiirlerinde bu konuyu işlememişlerdir. el-Ahtal için durum tamamen farklıydı. O, içki müptelasıydı. Bu konuya şiirlerinde geniş yer ayırdı. Hıristiyan olduğu için de bunu yapmasında dini bir engel yoktu. el-Ahtal'ın içkiyi şiirlerinde geniş bir şekilde işlemesi onun en önemli özelliklerinden birisi olarak kabul edilir.¹⁰⁵ İçkiyi titizlikle anlatır, en güzel ifadelerini içkiyi anlatmak için kullanır. İçkinin bardakta duruşunu adeta resmeder, görünüşü, tadı, insana verdiği hazzı büyük bir ustalıkla anlatır. İçkiyi anlatırken adeta sevgilisinden bahsettiği zannedilir. İçki meclislerinden, onu içenlerden, çeşitlerinden, bardağından, bardağa doluşundan, dolarken çıkardığı sestten, bardağa dolarken oluşan kabarcıklardan, kokusundan, tadından uzun uzun bahseder. Hatta üzümken toplanıp sıkılmasından, bir mahzene kapatılıp yıllarca bekletilmesinden ve böyle yapılmasının makbul olmasından daha sonra bu içkinin uzak ülkelere tüccarlar tarafından götürülmesini büyük bir zevk ve ustalıkla şiirinde işlerdi. el-Ahtal, özellikle içki içildikten sonra verdiği sarhoşluk, gözlerin kayıp gitmesi, dilin kekelemesi, insanın hareketlerini şuarsuzlaşması, kişinin ne yaptığını bilmemesi gibi durumlardan oldukça zevk duyar.

el-Ahtal, içkiyi çok sevdiğinden pek çok kasidesine onunla başlamış bazen de bir konuyu işlerken konuyu içkiye getirir. Bazen de dost ve ahbabıyla kurdukları içki meclislerinden iftiharla bahsettiği görülür. Bunların hepsini ifade ederken de yüksek bir üslup, kuvvetli bir hayal gücü ve güzel ifadeler kullanırdı. Aşağıdaki şiiri buna örnek olarak verebiliriz:

صريع مدام يرفع الشرب رأسه
ليحيا و قد ماتت عظام و مفصل

¹⁰⁵ Halil Merdembik, *Mecelletu el-Mecmau'l-Alemi'l-Arabî*, 189.

إذا شرب الفتى منها ثلاثا

بغير الماء حاول أم يطولا

مشى فرشية لا شك فيها

أرعى من مأزره الفضولا

راحوا و هم يحسبون الارض في فلك

إن صرعوا وقت الراحة و الركب

و كأس مثل عين الديك صرف

تنسى الشاربين لها العقولا

Yere serilmiş kişiyi içki ayağa kaldırır. Ölmüş kişinin kemiklerini ve organlarını canlandırır.

Genç içkiyi susuz bir şekilde üç yudum içse sersemleşir ve boylu boyunca yere uzanır.

Şüphesiz içkiyi içen sallana sallana yürür. Hatta üzerindeki iç elbiselerini dahi çıkarıp atar.

Tam manasıyla sarhoş olunca yürüdüklerinde kendilerini gök yüzünde zannederler.

O içkinin bardağı horozun gözü gibidir. İçki, içen kişiye aklını unutturur.¹⁰⁶

Görüldüğü gibi el-Ahtal'ın içki tasvirlerinde sanki içerken yazmış gibi ifadeler yer alır. Ve içkinin her halini güzel bir şekilde anlatır.

el-Ahtal'ın av hayvanlarını, vahşi hayvanları tasvirleri de çok güzeldir. Onları

¹⁰⁶ Hanne el-Fahurî, **el-Muciz fi'l-Edebi'l-Arabî ve Tarihihi**, I, 548.

vasfederken bu varlıklar zihinlerde adeta canlanır, hareket ederler. Av sahnesini anlattığı yerde kaçan av hayvanını ve arkasından yakalamak için koşan köpekleri görür gibi oluruz. Daha sonra şiirinde, atının üzerinde eline mızrağını almış ava doğru atını koşturan avcıyı görürüz. el-Ahtal, bu manzarayı sadece bir şiirinde değil pek çok yerde tasvir eder. Bu tasvirlerinin çoğunda da şair el-Nabiğatu'z- Zübyanî'den etkilendiği görülür.¹⁰⁷

فبات فى جنب أرطاة تكفأه
ريح شامية هبت بأمطار

يجول ليلته و العين تضربه
منها بغيث أجش الرعد نيار

كأنه إذا أضاء البرق بهجته
في أصفهانية أو مصطلى نار

Artat denen yerde uyuduğunda Şam taraflarından yağmurların müjdesiyle esen rüzgâr yatanı sağa sola sallar.

Gece dolaştığında sağanak şeklinde yağan yağmur yüzüne çarpar. Şimşek de çevreye ışıklar saçar.

Şimşek çakıp yüzü aydınlattığında adeta kendini ateş topunun içinde kalmış gibi hissederdin.¹⁰⁸

el- Ahtal'ın vasıflarında önemli bir yeri de badiye tasvirleri tutar. Bunun böyle olması da gayet normaldir. Çünkü el-Ahtal badiyenin çocuğudur. Ona âşıktır. Bu

¹⁰⁷ Seyyid Mustafa el-Gazi, *el-Ahtal Şairu Beni Ümeyye*, 191.

¹⁰⁸ Ömer Ferruh, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 562.

sevgisinden dolayı el-Ahtal'ın Emevi sarayına yerleşmesinden sonra dahi sık sık aşiretinin yaşadığı el-Cezire'ye gittiği görülür.

Çorak çölleri ve çöl yolcusunun karşılaştığı sıkıntıları anlatır. Çöldeki kum tepelerini, rüzgârın bunların yerini zamanla nasıl değiştirdiğini; çöl hayvanlarını, devesini, yaban öküzünü, tilkisini, kargasını vb. tabiat varlıklarını kendine konu edinir. Badiye tasvirlerinin bütün şiirlerine yayıldığı görülür.¹⁰⁹

B. İçtimai Şiirler

1. Kaside (Medhiyye)

Kaside: niyet etmek, yaklaşmak, yönelmek manalarına gelen “kasada” kökünden gelir.¹¹⁰ Arab şiirinin bilinen ilk ve en köklü nazım şekli ve şiir çeşidi kaside dir. Kasîde, Arab edebiyatının ilk dönemlerinde doğmuş ve Cahiliye döneminde altın çağını yaşamıştır.¹¹¹ Arab edebiyatının başlangıcını ve en parlak devrini oluşturan Cahiliye devri şiiri kasidelerden ibarettir. Hatta bu devirde şiire o kadar çok önem verilirdi ki Ukaz panayırında şiir yarışmaları olur ve en güzel yedi şiir seçilir ve Kâbe'nin duvarına asılırdı. Bu şiirlere “Muallaka-ı Seb'a” denir. Arablar hicretten 150 yıl kadar öncesine uzanan bir tarihte birkaç beyitlik kaside manzumeleri söylemişlerdi. İlk uzun manzumeyi yazanın Mühelhil olduğu söylenir. Mühelhil'in şiirlerini alan torunu İmru'l Kays, bunlara aşıkane ve şairane tasvirler ilave ederek Arab kasidesinin temelini atmıştır. Arab kasideleri, aşk duygusuyla kaynaşmış tasvir, medhiye ve fahriye bölümlerinden oluşur. Yine Arab kasideleri birbirine çok benzer, kasidenin nesib (giriş) kısmında şair aşkını anlatır. Sevgilisinin kabilesinin bulunduğu yere gider. Kabile göçmüş, çadırların izleri, ocakların külleri kalmıştır. Şair bu manzara karşısında oturup ağlar. Acılarını anlatır, kendinden geçer. Kendine geldiğinde sevgilisini bulabilmek için yollara düşer. Çölde bin bir güçlüklerle yolculuğunu sürdürür. Sonunda bir vahaya veya bir şehre ulaşır. Bundan sonra şair öveceği önemli kişinin övgüsüne başlar. Bunun için 200 beyitlik kasidenin 50-60 beytini ayırır.

Kasidelerin “medh-i ekâbir” yani büyükleri övme amacına münhasır bir şiir

¹⁰⁹ Seyyid Mustafa el-Gazi, *el-Ahtal Şairu Beni Ümeyye*, 175.

¹¹⁰ el-Yasuî, *el-Müncid*, k-s-d maddesi.

¹¹¹ Pala, İskender, “kaside”, *Divan Edebiyatı Sözlüğü*, 314.

halini alması ve kaside yazan şairin de neredeyse bu işin resmi görevlisi durumuna gelmesi, İslam tarihinde saray ve saltanat geleneğinin başlangıcı olan Emevîler’le başlamıştır. Daha çok bir ihsan ve lütuf ümidiyle yazılan kasidelerin çevre kabile ve emirlikler üzerinde olumlu tesirler yapması diğer devlet adamlarını ve melikleri de kaside yazdırmaya sürüklemiştir.

Kasidenin teknik ve estetik özellikleri: Kaside beyit birimiyle yazılan bir nazım şeklidir. Genellikle kasideler 33 ile 99 beyit arasında tertiplenir. Kasideler genel olarak üç bölümden oluşur. Bunlar nesib, mehdiye ve fahriye bölümleridir.

Nesib: Kasidenin ilk ana bölümüdür. Burada genellikle tabiat tasvirleri yapılır. Bu ilk bölüm, şairin ilhamına ve hayal gücüne serbestlik tanınması bakımından kasidenin şiirsel açıdan en göz alıcı, en doyurucu kısmını teşkil eder.

Medhiye: Nesibden sonraki ana bölümlerden biridir. Kasidenin kaside olabilme özelliği buradaki övgüye bağlıdır. Maksat da denilen bu bölümde şair, devrin büyük insanının (memduh) veya kendi kabilesinin fazilet, adalet, zenginlik, cömertlik ve kahramanlığından, savaşlarından, imar çalışmalarından vb. çeşitli özelliklerinden bahseder. Kasidelerin asıl yazılış maksatları bu bölümün muhtevası olduğu için bu bölüme daha çok beyit ayrılır.

Fahriye: Şair kasidenin bu bölümünde de kendisini över. Diğer şairleri yarışmak için meydana çağırır. Kendi şiiriyle övünür.¹¹²

Şair el-Ahtal medhiyesine genellikle gazelle başlar. Sevgilisinden ve sevgilisinin yurdundan bahseder. Daha sonra içkiye geçer. İçkiden sonra deveden bahsetmeye başlar. Daha sonra yaban hayvanlarından, av hayvanlarından ve av sahnelerinden tasvirler yapar. Bunlardan sonra ise çölden ve badiye hayatını genişçe ele alır. Bütün bunlardan sonra esas konuya geçer. İlk olarak medhedeceği kişinin şahsiyetinden bahseder. Ona övgüler yağdırır. Daha sonra övdüğü kişinin kabilesini över. Kabilesini överken de kabilenin geçmişinden, kazandığı zaferlerden, yetiştirdiği şairlerden, büyük liderlerden bahisler açarak medhiyeler düzer. Kabileyi överken kullandığı bir yol da düşman kabileleri yermektir. Bir nevi düşmanları hicvederek övdüğü kabileyi daha da yüceltiyordu.¹¹³

Şair el-Ahtal’ın Emevîler hakkında yazdığı medhiyeler şiirlerinin en

¹¹² İsen, Mustafa, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Kaside md. , V, 205–211.

¹¹³ Mustafa Seyyid el-Gazi, **el-Ahtal Şairu Benî Ümeyye**, 151.

mükemmeli sayılır. Aynı zamanda bu medhiyeler Emeviler döneminde yazılmış en güzel siyasi şiirlerdir.¹¹⁴ Bu medhiyelerinde kendilerine mukavemet edildiği takdirde hiddet ve şiddetleri müthiş, fakat kuvvet ve kudretlerine rağmen insanların en merhametlisi olan gibi ifadeleri kullanarak halifelerin hoşgörüsünün ne derece geniş olduğunu anlatmıştır.¹¹⁵

Şairin Emevî ailesinden hakkında mehdîye yazdığı ilk kişi Yezid b. Muaviye olmuştur. Zira Ensara karşı hicviyede bulunduğu dilinin kesilmesine engel olan kişi Yezid'dir. Bundan dolayı canını kurtaran Yezid'i bol bol medhetmiştir:

اما يزيد لست ناسيه
حتى يغيبنى فى الرمس مبحود

جزاك ربك عن مستقرد و حد
نفاه عن أهله جرم و تشريد

جزاء يوسف احسانا و مغفرة
او مثل ما جزى هرون و داود

او مثل ما نال نوح فى سفينته
اذا استجاب لنوح و هو منجود

أعطاه من لزة الدنيا ز اسكنه
فى جنة نعمة فيها و تخليد

¹¹⁴ el-Mevsuatu'l-Arabiyye, 545.

¹¹⁵ Lammens,H., "Ahtal", MEB. ,İ.A. İstanbul ts. , 227.

Yezid'e gelince, onu mezara girinceye dek unutmayacağım.

Rabbin, yalnız seni mükâfatlandırdı, aileni de günahlardan ve dağılmaktan uzak tuttu.

Rabbin, Yusuf (a.s.)'ı ihsan ve mağfiretle mükâfatlandırdığı gibi veya Harun (a.s.) ile Davud (a.s.)'ı mükâfatlandırdığı gibi; seni de öyle mükâfatlandırsın.

Veya her şeye nail olan ve duası kabul edilen Nuh (a.s.)'ı mükâfatlandırdığı gibi seni de mükâfatlandırsın.

Zira Allah, Nuh (a.s.)'a dünya lezzetini verdi ve nimeti bol ve ebedi olan Cennetine koydu.¹¹⁶

Bu beyitlerde dikkatimizi çeken husus, şair el-Ahtal'ın dinî bir kültüre sahip olduğudur. Peygamberleri zikredip, onlar hakkında bilgi vermektedir. el-Ahtal'ın bu durumuna şaşmamak gerekir. Çünkü onun bir Hıristiyan ve aynı zamanda "el-Yakubî" mezhebine bağlı bir kilisede çalıştığı rivayet edilmektedir.¹¹⁷

Şairin Emevî halifelerini öven medhiyelerindeki başka bir özellik de Emevîlerin savaşlarda kazandıkları zaferleri sık sık dile getirerek bu zaferlerle onları medhetmesidir. Mesela el-Ahtal, Muaviye'yi medheden bir kasidesinde Sıffin savaşında elde ettiği zaferi dile getirerek onu şu şekilde över:

نمت جدودهم و الله فضلهم
و جد قوم سواهم و امل و نكد

يوم صفين و الابصار و اشعة
امدهم اذا دعوا من ربهم مدد

انتم اهل بيت لا يوازنهم
بست اذا عدت الاحساب و العدد

¹¹⁶ Seyyid Mustafa el-Gazi, a.g.e. , 56.

¹¹⁷ Tur Salih, Ahtal, *Cerîr ve Ferazdak'ın Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, Şanlıurfa, 1997, 94.

Soylu insanlardır. Buna karşılık diğerleri cimri ve faydasız insanlardır. Bundan dolayı Allah, onları hilafet için seçmiştir.

Sıffin vakıasında gözler huşu içerisinde medet diliyorlardı. Nitekim Allah da onların imdadına yetişti.

Nesepler sayılıp toplandığı zaman şüphesiz ki sizden başka Ehl-i Beyt'e daha yakın kimse yoktur. Zira Ehl-i Beyt sizlersiniz.¹¹⁸

Yezid'in vefatından sonra el-Ahtal'ın, şöhretin zirvesine ulaştığı dönem Abdülmelik b. Mervan dönemidir. el-Ahtal'ın kabilesi olan Tağlib bu dönemdeki siyasî mücadelelerde Emevilerin yanında bulununca el-Ahtal bu fırsatı kaçırmadı. Kendi kabilesini medhederken aynı zamanda Emevileri de öven, düşmanlarını hicveden şiirler nazmetti. Bu şiirler vesilesiyle Emevilerin resmi şairi oldu. Kendisine büyük bir ilgi ve alaka duyuldu.

el-Ahtal, Abdülmelik b. Mervan devrinde nazmettiği şiirlerinde Tağlib kabilesinin Abdülmelik b. Mervan'a sağladığı yardım ve destekten dolayı onları över ve onlarla övünürdü. Ayrıca Abdülmelik b. Mervan'ı de dinî ifade ve sıfatlarla medhederdi. Böylece el-Ahtal'ın Abdülmelik döneminde nazmettiği medhiyeler, Abdülmelik b. Mervan ile el-Ahtal'ın kavmi olan Tağliblerin arasında dönüp dolaşıyor ve bu medhiyelerin sonunda Tağliblerin hasmı olan Kays kabilesini çok acı bir dil ile hicvederek medhiyesini bitirirdi. Böylece el-Ahtal'ın Abdülmelik b. Mervan'ın döneminde nazmettiği medhiyelerinde fahr, medih ve hiciv temalarından müteşekkil olup bazen de sevgilisinin vasfıyla beraber şarabı da vafederdi.¹¹⁹

el-Ahtal'ın Abdülmelik b. Mervan'ı medheden kasideler içinde en güzel kasidesi "Haffu'l- Katin" olmuştur. Bu kasidenin şöhreti yalnız o döneme münhasır kalmamış aynı zamanda günümüze kadar şöhretini muhafaza etmiştir. el-Ahtal'ın bütün edebî sanatı bu kasidede tecelli etmiştir.¹²⁰

Şair, klasik şairler gibi bu kasidesinde ilk önce sevgilisini ve sahradaki yolculuğunu vafeder ve sevgilisinden ayrılığı nedeniyle kalbindeki hüznü

¹¹⁸ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslâmî, 260.

¹¹⁹ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslâmî, 136.

¹²⁰ Tur Salih, **Ahtal, Cerîr ve Ferzad'ın Şiirlerinde Medih ve Hiciv**, 96.

duygularını dile getirir:

خف القطين فراحوا منك او بكروا
و از عجتهم نوى فى صرفها غير

Sevgilim ve ailesi gidince konakladığı ev bomboş kaldı. Zira bu ayrılık, beni üzdüğü gibi kendilerini de üzdü.

Şair, sevgilisinin yolculuğunu vafettikten sonra içtiği şarabın özelliklerini ve üzerindeki tesirini anlatır:

كأنى شارب يوم استبد بهم
من قرقف ضمننها حمص او جدر

Onlara (sevgilim ve kavmine) yaklaştığım zaman, Ceder ve Humus'ta imal edilmiş şarabı içmiş gibi ürperirim.

Şair, sevgilisini ve yolculuğunu, içki ve üzerindeki etkisini vafettikten sonra asıl konuya (Abdumelik b. Mervan'ı medihe) geçer:

الى امام تغاديننا فواضله
أظفره الله فلينهى له الظفر

الخائض الغمر الميمون طائره
خليفة الله يستسقى به المطر

ما الفرات اذا جاشت غواربه
فى حافيته و فى اوساطه العشر

زعزعته باح الصيف و اضطربت
فوق الجاجى من اذية غدر

مصحفر من جبال الروم يستره
منها اكافيف فيها دونه زور

يوما باجود منه حين تسأله
و لا بأجهر منه حين يجتهر

مفترش كافتراش الليث كللكه
اوقعة كائن فيها له جزر

حشد على الحق عيافو الخنا عنقه
اذا أملت بهم مكروهة صبروا

فان تدجت على الافاق مظلمة
كان لهم مخرج منها و معتصر

شمس العداوة حتى يستقاد لهم
و أعظم الناس احلاما اذا قدروا

هم الذين يبارون الرياح اذا
قل الطعام على العافين او قتروا

بنى أمية نعامكم مجللة
تمت فلا منة فيها و لا كدر

Övgülerim, fazilet ve keremi yağmur gibi üzerimize yağan bir imam içindir.

Allah, onu muzaffer kıldı. Allah, ona bu zaferi mübarek kılsın.

Övgülerim sulara dalan (zorlukların içinden kolayca çıkabilen) ve yağmur duasına onun yüzü suyu hürmetine çıkılan Allah'ın halifesinedir.

Fırat coştüğında meltem rüzgarları Fırat'ın iki yakasında ve ortasında bulunan “uşr” otlarını sallar.

Ve dalgalar geminin güvertesine yükselir.

Fırat'ın suları, Rum dağlarının kıvrılmış tepeleri arasından hızlı bir şekilde aşağıya akıp gider.

Ondan yardım dilediğinde ondan daha cömertini göremezsin. Azamet ve heybetine baktığında ondan daha heybetlisini bulamazdın.

Fırat göğsünü yere sermiş ve avını parçalayıp yiyen bir aslan gibidir.

Beni Ümeyye'nin en önemli sıfatları şunlardır: Hakk üzerinde toplanırlar, zilleti kabul etmezler, şerefi zedeleyecek her şeyden uzak dururlar, musibet ve zorluklarla karşılaştıklarında sabrederler.

Her taraflarını musibet sardığı zaman bile bu musibetten kolayca kurtulmayı bilirler.

Kendilerine mukavemet edenlere karşı çok güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen insanların en şefkatlileridirler.

Onlar, rüzgar gibi cömert insanlardır. Zira kıtlık ve açlık günlerinde muhtaç kişilerin yardımına rüzgar gibi koşarlar.

Ey Beni Ümeyye! İnsanlara olan ihsanınız boldur. Bulunmuş olduğunuz bu

ihsan ter temiz ve minnetsizdir.¹²¹

el-İsfehanî'nin el-Eğânî'de rivayet ettiğine göre yukarıdaki şiiri nazmeden el-Ahtal, halife Abdulmelik b. Mervan'a şöyle dedi: "Ey Mü'minlerin Emiri! İbnu'l-Murağa (şair Cerîr'in lakabı) seni medhetmek için üç gün uğraşmış. Halbuki ben "Huffe'l-Katinu" adlı şiirimi tam bir yılda nazmettim." Bunun üzerine Halife Abdulmelik ondan şiirini söylemesini istedi. O da şiirini söyledi. Bu şiir, Abdulmelik'in hoşuna o kadar çok gitti ki el-Ahtal'a "Vay sana ey Ahtal! Yoksa semaya Arabın en şairi el-Ahtal'dır, diye yazdırmamı mı istiyorsun?" deyince el-Ahtal: "Emiru'l-Mümininin böyle söylemesi benim için yeterlidir." dedi. Halife Abdulmelik el-Ahtal'a bol bol ihsanda bulundu. el-Ahtal'ın elleri altınla doldu. Şair el-Ahtal'a kıymetli bir kaftan hediye etti. Daha sonra da Halife Abdulmelik el-Ahtal için: "Bu Arabın en şairidir, bu halifenin has şairidir", dedi.¹²²

Hıristiyan olan el-Ahtal, Müslümanların halifesi Abdulmelik'i medhederken, Allah'ın ümmete imam olarak seçtiği ve layık gördüğü gibi ifadeler kullanırdı. Bu gibi ifadeler de Emevî ailesinin konumuna katkıda bulunarak kamuoyunda Emevî hilafetini meşru kılan düşüncelerin oluşmasını sağlamıştır.

el-Ahtal'ın medhiyelerinde dinî unsurlara sık sık yer verdiği görülür. Ona göre din veya kabile bağı fazla önem arz etmez. Önemli olan Emevilerden gelen menfaatin devam etmesidir.

2. Hiciv

Arapça hecv mastarından türetilmiş bir kelimedir. Bir kimseyi, bir toplumu, bir âdeti, görülen bir kusuru ve beceriksizlikleri, gülünç tarafları, açık veya kapalı olarak yeren, alaya alan söz ve yazılara hiciv (hicviye) denir. Manzum veya mensur olabilmektedir.

Medhiyenin zıddı olan hicviyeler bir kişi veya kurumu; toplum ve olayı yermek amacıyla müstakil olarak yazılabildikleri gibi bazı manzumeler içinde de yer edinebilirler. Bu tür şiir Arab edebiyatında özellikle Emevi ve Abbasiler döneminde gelişme göstermiştir.

¹²¹ Hanne el-Fahurî, **el-Mûciz fi'l-Edebi'l-Arabi ve Tarihîh**, 550-54.

¹²² el-İsfehânî, **el-Eğânî**, VIII, 298.

Arab edebiyatında manzum hicivler kaside şeklinde yazılmıştır. Düşman kabileleri hor gören, aşağılayan hicivler her zaman değerli bulunmuş, Emevi ve Abbasi devirlerinde gelişerek silah olarak kullanılmıştır.¹²³

el-Ahtal, edebî hayata, daha çocuk yaşta üvey annesini hicvederek başlamıştır. Söylemiş olduğu ilk şiire bakılırsa onun ileride bir hiciv şairi olacağı anlaşılır.

الم على عنبات العجوز
و شكوتها من غياث لم

فظلت تنادى يا ويلها
و تلعن و اللعن منها ام

Yaşlı kadının üzümüne zarar verdiği için dolayı Gıyas' (el-Ahtal)'ı şikayet ettin.

Yazıklar olsun! diye bağırıp duruyorsun ve lanet ediyorsun. Hâlbuki lanete asıl layık olan bizzat kendisidir. (üvey annesi).¹²⁴

Annesi için söylediği bu şiirle beraber el-Ahtal'ın nazmettiği ilk şiir olarak Ensar'ı hicvetmek için ortaya koyduğu şiir olarak kabul edilir. Bu şiirinden dolayı her ne kadar bir süre sıkıntı çekse de, sonuç olarak Emevi sarayının ve şöhret kapılarının sonuna kadar açılmasına bu şiir vesile olmuştur. Ve zamanla “Şairu Benî Ümeyye” lakabıyla anılır hale gelmiştir.

Ensar, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında yer alınca Emevîlerle hilafet için husumete düşmüşlerdi. Bu yüzden Ensar şairleri, özellikle de Abdurrahman b. Hassan, Abdurrahman b. el-Hakem el-Emevi'yi hicvedip Emevi kadınlarına ve özellikle Muaviye'nin kızı Remle için ağır ifadeler kullanmıştı.

Muaviye, Ensar'a karşı –daha önce de ifade ettiğimiz gibi- gütmüş olduğu siyasetten dolayı bunları görmezlikten geliyor ve karşılık vermiyordu. Fakat oğlu

¹²³ el-İsfahanî, a.g.e. , VI, 222–23.

¹²⁴ el-İsfahanî, el-Eğânî, VIII, 301.

Yezid babası gibi düşünmüyor, bu şairlere mutlaka karşılık verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Konuyu babasına açtı. Fakat ondan destek bulamayınca bu işi kendisi halletmeye karar verdi.

Yezid b. Muaviye önceleri Abdurrahman'a bizzat kendisi cevap vermeyi düşünmüş daha sonra bundan vazgeçmiştir. Daha sonra bu işi Ka'b b. Cueyl'e teklif etmiş, fakat Ka'b da reddetmiş, reddetmekle beraber bu işi yapabilecek kişinin Hıristiyan şair el-Ahtal olduğunu söylemiştir. el-Ahtal gelince o da kendisine, "İslam'a büyük hizmetler yapmış ve İslam'da büyük bir mevkiye ulaşmış insanları nasıl hicvedeyim? Beni öldürmelerinden korkuyorum." dedi. Yezid de kendisine, "Benim ve Emirü'l-müminin himayesi altında kalacaksın, korkma onları hicvet" dedi. Bunun üzerine el-Ahtal, Ensar'ı yeren uzun bir kaside nazmederek onları hicvetti.

ذهبت قريش بالمكارم و العلا
و اللؤم تحت عمائم الانصار

فدعوا المكارم لستم من اهلها
و خذوا مساحيكم بنى النجار

Kureyş, iyilik ve yücelikte öncü oldu. Kötülük ve cimrilik Ensâr'ın sarıkları altındadır.

Ey Neccâroğulları! Cömertliği bırakın, bunun ehli değilsiniz, kepçelerinizi alıp gidiniz.¹²⁵

Bunun üzerine Nu'man b. Beşir el-Ensârî (ö.63/648) el-Ahtal'ın bu hicivden dolayı cezalandırılmasını halife Muaviye'den istedi. Nu'man, Sıffin savaşında Muaviye'nin yanında yer alan tek Ensârî idi. Bundan dolayı Muaviye'nin yanında ayrı bir kıymeti vardı. Ona, el-Ahtal'a nasıl bir ceza vermesi gerektiğini sordu. Nu'man, el-Ahtal'ın dilinin kesilmesini istedi. Muaviye, Ensar'ın gazabından da korkarak, el-Ahtal'ın dilinin kesilmesini emretti. Fakat araya Yezid b. Muaviye girdi

¹²⁵ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslamî, 259-60.

ve el-Ahtal'ı kurtardı. el-Ahtal da canını kurtaran Yezid'e medhiyeler nazmederek onu yüceltmıştır.¹²⁶

el-Ahtal'ın hicviyelerinden Kays kabilesi de nasibini almıştır. Uzun yıllar Kays kabilesi el-Ahtal'ın kabilesi Tağlible düşman idi. İki kabile arasında kanlı savaşlar olmuştu. Özellikle el-Cezire bölgesindeki mera alanlar için pek çok savaş yapmışlardı. Bu savaşlar sadece meydanlarda kalmamış şairler de kendi alanlarında bu savaşa katılmışlardı. Bu savaş dil savaşıydı. Ve o dönemin toplulukları için meydanlarda yapılan savaşlardan daha önemliydi. Bundan dolayı her kabilenin kendisini savunmak ve düşmanlarını hicvetmek için şairler edindikleri görülür. Hatta kendi kabilesinde şair yoksa parayla şair bulurlardı. el-Ahtal'ın büyük düşmanlarından biri olan Cerîr bu şairlerdendir. el-Ahtal, hicviyelerinde kullanmış olduğu en ağır ifadeleri Cerîr ve kabilesi için kullanmıştır:

ما زال فينا رباط الخيل معلمة
و في كليب رباط الذل و العثر

النازليين بدار الذل إن نزلوا
و تستبيح كليب حرمة الجار

و الظاعنين على الهواء نسوتهم
و ما لهم من قديم غير أعيار

قوم اذا استنبح الاضياف كلبهم
قالوا لإمهم بولى على النار

Bizde kahramanlık ve yücelik hüküm sürerken Küleyb'de zillet hüküm sürmektedir.

¹²⁶ Şevki Dayf, a.g.e., 260.

Küleyb aşireti konaklamak istediğinde zillet evinde konaklarlar. Ve komşularının mahremlerini kendilerine mubah sayarlar.

Küleyb aşiretinin erkekleri karılarının isteklerine göre hareket ederler ve ayıplamaktan başka hiçbir sermayeleri de yoktur.

Öyle bir kavimdir ki (Küleyb aşireti) köpekleri misafir geldiğini işaret edince annelerine, yemeğin pişirilmesi için yakılan ateşe işe, derler.¹²⁷

el-Ahtal'ın medhiyelerinde Emevi devleti ve halifeleri öne çıkarken, hicviyelerinde Tağlib kabilesi önceliklidir. Kabilenin düşmanları yerilir ve kendi kabilesinin üstünlükleri anlatılır.

el-Ahtal, özellikle Abdulmelik b. Mervan döneminde Kays kabilesi için hicviyeler söyledi. Zira Kays kabilesi Halife Mervan'ın da düşmanıydı. Çünkü Emeviler'e karşı hilafet iddia eden Abdullah b. Zübeyr'e destek veriyorlardı. Bundan dolayı el-Ahtal'ın hicviyelerine mani olmak bir yana bu hicviyelerden memnuniyet duydu. Aşağıdaki hicviyesi bunlardan biridir:

أهلك البغي بالجزيرة قيسا

فهرت في مغرق الخبور

طلبوا الموت عندنا فأتاهم

من قبول عليهم و دبور

واشربا ما شربتما إن قيسا

من قتيل و هارب و أسير

el-Cezire'deki zulüm Kays kabilesini yok etti. Bundan dolayı Habur Nehrinin

¹²⁷ Ahmet Emin, *el-Mufassal fi'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrut, 1994, 153.

sularında inlediler.

Yanımızda bizden ölümü istediler. Ölüm de onlara önlerinden ve arkalarından ulaştı.

Sizin içtiğinizi onlar da içtiler. Şüphesiz Kays kabilesi çoğu öldürülmüş, korkudan kaçmış ve esirdirler.

el-Ahtal, kabilesinin ezeli düşmanı Kays kabilesini hicvederken bazen dinî motifler kullanırdı:

و لا يصلی موتاهم أحد
و لا تقبل أرض الله ما قبروا

إذا أناخوا هداياهم لمنحوها
فهم أضل من البدن الذى نحروا

فصبحناكم صوارم بيضا
قبل صوت الامام بالتكبير

Ölülerine kimse namaz kılmaz. Allah'ın yeri de zaten ölülerini kabul etmez. Kurbanlık develerini kesmek için çöktürdüklerinde; onlar deve kurban edenlerin en sapkınlardır. İmam henüz namaza durmak için tekbir getirmeden biz keskin kılıçlarla size sabahleyin baskın yaptık.

Yukarıdaki hicviyelerde de gördüğümüz gibi Kays kabilesini hicvetmek için her türlü yolu kullanmıştır. Bir Hıristiyan şair olmasına rağmen davasını ispatlamak için İslamî motifleri çekinmeden kullanmıştır.

el-Ahtal'ın hicviyelerine muhatap olanlardan biri de şair Cerîr'dir.

Aralarındaki husumete el-Ahtal'ın, Ferazdak ile Cerîr arasında yaptığı hakemlikte Ferazdak'ın daha büyük bir şair olduğunu söylemesidir. el-Ahtal ile Cerîr arasındaki bu mücadele Arab Edebiyatı'nda yeni bir şiir çeşidinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

3. Nekâiz

a. Nekâizin Emeviler Dönemindeki Gelişmesine Kısaca Bakış

Emevî döneminde kabileler arasında baş gösteren kabile taassubu, bu dönemin sonun kadar devam edecek hiciv savaşının alevlenmesine sebep olduğu gibi nekaiz sanatının da gelişmesine neden olmuştur. Bu gelişmeye vesile olan iki büyük faktör vardır:

İçtimaî Faktör: Arab kabilelerinin bir kısmı bedevî yaşamı bırakıp medenî bir hayatı tercih etmişlerdir. Bu yüzden kabilelerin bir kısmı Mekke ve Medine'ye, diğer kısmı da Irak ve Horasan'da yerleşmişlerdi. Şehir hayatına alışmaya başlayan bu insanlar, şehir hayatının beraberinde getirdiği birçok problemle karşılaştılar. Bu problemlerin başında işsizlik geliyordu. Irak'ta ve özellikle Basra'da yaşayan halkın bir kısmı, boş vakitlerini değerlendirmek düşüncesiyle dinî, edebî, felsefî ve diğer muhtelif ilimlerin tahsil ve tedrisatına yöneldiler. Toplumun diğer işsiz kesimi de boş vakitlerini doldurmak için eğlence yerlerine yöneldiler.

Mekke ve Medine toplumunun işsiz kesimi şarkıya yöneldi ve birçok gazel şairinin şiirlerini güfte olarak kullandılar. Böylece Mekke ve Medine'deki işsiz halk ve özellikle gençler şarkıyla boş vakitlerini geçirip eğleniyorlardı. Irak halkının ise bu eğlence türüne yönelmediklerini müşahede ediyoruz. Bunun nedeni de Irak'ta yaşayan halkın bedevî hayat yaşıyor olmalarıdır. Ayrıca Irak'ta baş gösteren siyâsî husumetler kabileler arasında hicvin alevlenmesine de neden olmuştur.¹²⁸

Kabileler arasında alevlenen bu hicivler kısa bir zaman içerisinde değişik bir boyut alarak nekâiz denilen yeni bir edebî tür haline geldi. Nekaizde herhangi bir kabilenin şairleri ilk önce kabilesini över ve onunla övünürdü. Daha sonra hasmına yönelir ve ona karşı bir takım aşağılayıcı sözler sarf ederdi. Karşısındaki şaire ise aynı vezin ve kafiye ile ondan daha üstün bir hicviye nazmederdi.

¹²⁸ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslâmî, 241.

Nekâiz, hicivden ziyade şairler arasında bir sanat çekişmesi haline gelmiştir. Her şair, hasmına karşı mana, ifade ve sanat alanında daha üstün olduğunu göstermek istiyordu. Dolayısıyla nekâiz, Emevî şiirinde yeni bir çığır açmıştır. Nekâiz şairleri birbiriyle atışırken etraflarında kalabalık bir seyirci grubu toplanır ve şairlere ıslık çalarak, alkışlayıp gülerek tezahüratta bulunurlardı. İşte bu yüzden nekâiz, gerçek gayesinden çıkıp Basra'da bulunan modern toplumun ihtiyacını karşılayan bir eğlence unsuru haline gelmiştir.¹²⁹

Fikri Faktör: Bu dönemde fetihler nispeten yavaşladı ve İslam devletinin sınırları genişledi. Arab toplumu da bu sayede değişik yabancı kültürlerle temasa geçti. Ayrıca bu dönemde mezhep ve siyasî husumetler baş gösterdi. Bunun neticesinde mezhepler arasında diyalektik münasebetler başladı. Siyasî, akidevî, fikhî konuları kapsayan münazaralar, münakaşalar tertiplendi. Artık Arab toplumu da diğer toplumlar gibi münazara, münakaşa ve tenkidi kabul eden kültür seviyesi yükselmiş bir toplum haline geldi. Zikrettiğimiz tüm bu faktörlerin nekâizin oluşumunda önemli etkileri vardır.¹³⁰

Nekâiz Şiirlerinin Özellikleri: Nekâiz şiirlerinin uzun olması tercih edilir. Şair şiirinde kendisiyle, kavminin üstün özellikleriyle iftihar eder. Önce kendisinin sahip olduğu meziyetleri sayar. Bunlar şairlik, cömertlik, cesaret vb. özelliklerdir. Daha sonra kavminin soyluluğundan, kazandıkları zaferlerden, yerine getirdiği antlaşmalardan ve düşmanlara karşı vatanlarını cesurca savunmaları uzun uzadıya anlatılır.

Bunlar anlatıldıktan sonra düşman kabilenin ayıplarına sıra gelir. Düşman kavim gerçek de olsa yalan da olsa- korkaklık, cimrilikle itham edilir. Bunlarla birlikte kaybettikleri savaşlar, yerine getirmedikleri antlaşmalar hatırlatılır.

Nekâiz şiirlerinde iftiralar, yalanlar, her türlü çirkinlik bulunabilir. Nekâiz şiirlerinde sadece ahlakî noksanlıklar ele alınır. Cimrilik, korkaklık, zina vb. bedensel kusurlar nekâiz şiirlerinde yer bulmaz. Kellik, körlük, fakirlik, çok zayıf veya çok şişman olmak, kusur olarak görülmez.¹³¹

¹²⁹ Tur, Salih, Ahtal, **Cerir ve Ferzadak'ın Şiirlerinde Medih ve Hiciv**, 106.

¹³⁰ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslamî, 254.

¹³¹ Ömer Ferruh, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, I, 362.

b. el-Ahtal ile Cerîr'in Nekâizi

Irak yönetiminin Zübeyrilerin elinde bulunduğu sıralarda el-Ahtal, Cerir ve Kays kabilesini hicvetmekteydi. Zira Kays kabilesi el-Ahtal'ın kabilesi olan Tağlib kabilesinin önceden beri düşmanıydı. Birtakım siyasî olaylar Kays kabilesini Emeviler'in karşısında bulunmaya sevk etti. Tağlib kabilesi ise Emevilerin safında yer aldı. Böylece Kays kabilesi Emeviler ve Tağlib kabilesinin ortak düşmanı oluyordu. Aynı zamanda Kays kabilesi ile Tağlib kabilesi arasında meralardan dolayı da sürekli savaşlar oluyordu.

Kays ve Tağlib kabilelerinin birbiriyle savaşmak üzere kılıçlarını çekmeleri, doğal olarak da her iki kabilenin şairleri arasında kılıçtan daha keskin olan ve dil savaşı diye nitelendirdiğimiz hiciv savaşının başlamasına neden olmuştur.

Tağlib kabilesinin yanında yer alan el-Ahtal ve diğer şairler, Kays kabilesini yeren kasideleri nazmederken, Kays kabilesinin şairleri de hasımlarına aynı ölçüde karşılık vermekteydiler. Bu sırada Irak'ta Temîm kabilesine mensup olmasına rağmen Kays kabilesinin yanında yer almayı tercih eden kendisinden çok daha maharetli bir şairle karşılaştı. Bu şair, Cerîr'den başkası değildi.

Ebu'l-Ferac el-İsfehânî, Cerîr ile el-Ahtal arasındaki atışmaların sebebini şöyle rivayet eder: “ Cerîr ile Ferazdak'ın atışmalarının haberi el-Ahtal'a ulaşınca, el-Ahtal, oğlu Mâlik'e şöyle dedi: “ Irak'a git, bu iki şairin aralarındaki atışmalarının haberini öğren gel. Mâlik, babasının bu talebi üzerine Irak'a gitti ve iki şair arasında geçen durumları öğrenip haberi babasına getirdi. Babası, oğluna; “ Onları (Cerir ve Ferazdak'ı) nasıl buldun?” diye sordu. Oğlu da babasına; “Cerîr, denizden su alırcasına şiir söylüyor, buna karşılık Ferazdak ise kayayı oyarcasına şiir söylüyor” diye cevap verdi. Bu bilgiye istinaden el-Ahtal şöyle dedi: “Denizden su alırcasına şiir nazmeden, kayayı oyarcasına şiir nazmedenden daha üstündür.” el-Ahtal, bu sözlerle Cerîr'in Ferazdak'tan daha üstün olduğuna hükmetmiştir.

Bu hüküm üzerine Muhammed b. Utarid, el-Ahtal'a bin dirhem, giyecek ve bir katır şarap vererek kendisine; “Sen dostumuzun (Ferazdak'ın) aleyhine hüküm verdin. Bu sefer de birkaç beyitle Benî Dârim'i hicveden bu köpeği (Cerir'i) hicvet.” Dedi. el-Ahtal, bu durum üzerine ve daha önce hakkını vermiş olduğu Cerîr'i aşağıdaki şu beyitlerle hicvetmiştir:

أجرير انك و الذى تسمو له
كاسيفة فخرت بحدج حصان

عنلت لربتها فلما عوليت
نسلت تعرضها مع الركبان

أ تعد مأثرة لعيرك فخرها
و ثناؤها فى سالف الازمان

تاج الملوك و فخرهم فى دارم
ايام يربوع من الرعبان

Ey Cerîr! Yüceliğine ulaşmaya çalıştığın şey, hür bir kadının hevdecinde oturmakla övünen cariyeye benziyorsun.

Sen, seyir halindeki kervanda efendisiyle yarışan bir cariyeye benziyorsun.

Senden önce gelenlerin kahramanlık ve yiğitliklerini saymakla mı övünüyorsun?

Kralların övünç ve taçları Dârim aşiretindeyken, Yerbu'lular çoban idi.¹³²

İbn Sellam, Cerir ile el-Ahtal arasında atışmaların nasıl ve nerede başladığını şöyle rivayet eder:

“Bir ara Ferazdak, el-Ahtal ve Cerîr, Bişr b. Mervan’ın meclisinde oturuyorlardı. Bişr b. Mervan, el-Ahtal’a Cerîr ile Ferazdak arasında hükmetmesini isteyince el-Ahtal, “Ferazdak’ın sert bir kayayı oyarcasına zor şiir söylediğini Cerîr ise, denizden su alırcasına kolay şiir söylüyor.” Demesi üzerine Cerîr kızar ve böylece Cerîr ile el-Ahtal arasında uzun yıllar sürecek olan hiciv savaşı başlamış oldu. Daha

¹³² el- İsfehânî, **el-Eğânî**, XI, 64.

sonra Cerîr bu hükme razı olmadığını belirtmek için ve el-Ahtal'ın hicvini hedef alan şu beyitleri okudu:

يا ذا العباءة ان بشرا قد قضى
ان لا تجوز حكومة النشوان

فدعوا الحكومة لستم من اهلها
ان تاحكومة فى بنى شيبان

Ey Ze'l-Abâe (el-Ahtal) Şüphesiz ki Bişr B. Mervan, sarhoşun hüküm vermesinin caiz olmadığını hükmetti. Dolayısıyla hüküm vermek sana düşmez.

İnsanlar arasında hüküm vermeyi bırakın. Çünkü insanlar arasında hükmetme ehli değilsiniz. Zira hükmetmek ancak Beni Şeyban'a düşer.¹³³

Cerîr ile el-Ahtal arasındaki atışmaların asıl sebeplerinden birisi de hiç şüphesiz kabileler arasındaki düşmanlıktır. el-Ahtal, kendi kabilesinin resmi sözcüsü iken Cerîr de Kays kabilesinin Mirbed panayırındaki resmi sözcüsüdür.¹³⁴ Tağlib şairi ile Kays şairi arasındaki atışmalar her ne sebeple başlamış olursa olsun Arab edebiyatına kaliteli, güzel ve zarif şiirler kazandırmıştır.¹³⁵

c. Şairlerin Atışmalarının İçeriği ve Hedefi

Emeviler devrinden önceki şairlerin hicviyeleri incelendiğinde, ortaya koydukları kasidelerde ilk önce nefislerini zikreder ve kendileriyle övünürlerdi. Bu dönemin şairleri ise nefislerinden ziyade kabile şerefini, asaletini haysiyetini ve cömertliğini zikreder. Düşmanlarını da aşağılayıcı ifadelerle hicvederlerdi. Bu dönemde görülen özelliklerden biri de bazı kabilelerin mal karşılığında, dışarıdan kendi kabilelerini savunmak amacıyla şairler edinmeleridir. Nitekim Cerîr, Temim

¹³³ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, VIII, 22.

¹³⁴ el-İsfehânî, **el-Eğânî**, XI, 65.

¹³⁵ Tur, Salih, **a.g.e.**, 138.

kabilesine mensup olduğu halde Kays kabilesinin şairliğini yapıyordu. Bu yüzden Cerîr ile el-Ahtal'ın atışmalarının Cahiliye şairlerinden farklı olması bu döneme ait yepyeni bir sanat anlayışını meydana getirir.

Cerîr ile el-Ahtal'ın arasındaki atışmalarda bu asırda muhtelif sahalarda özellikle din alimleri arasında meydana gelen münazaralar örnek alınmıyordu. Nasıl ki bir alim kendi görüşünün doğruluğunu savunuyorsa Cerîr ve el-Ahtal da birbirlerini yererken görüşlerini delilleriyle savunurlardı. el-Ahtal ile Cerîr'in atışmalarını ele aldığımız zaman bu kasidelerin siyasî hadiseleri ihtiva ettiğini görmekteyiz. Bu dönemde Arab âleminde cereyan eden siyaseti ve bu siyasetin doğurduğu problemleri atışmalarında işlemişlerdir. İşte bu atışmalar, daha önceki dönemlerde nazmedilmiş hicviye kasidelerinden muhteva yönünden farklı idi. Bu dönemde nekâiz şiirleri Cahiliye döneminde nazmedilen hicviyeler gibi yalnız övgü ve yargı temalarını ihtiva etmeyip aynı zamanda medih ve çağdaş siyasî konuları da içermektedir. Bu da Emevî dönemine has yeni bir kaside türünün ortaya çıkışını gösterir.¹³⁶

el-Ahtal ve Cerîr'in atışmaları, Cahiliye şairlerinin birkaç beyitlik kısa hicviyelerinden tamamen farklıydı. el-Ahtal ve Cerîr'in atışma kasideleri yüzlerce beyitten müteşekkil olup Cahiliye dönemindeki kabile asabiyeti yerine İslamî dönemde cereyan eden siyasî hadiseler ve Arab toplumunun değişen gelenek ve görenekleri gibi konuları içermektedir. Bu yüzden el-Ahtal ve Cerîr, nekâiz dediğimiz bu yeni, karmaşık ve zor olan edebî türü geliştirmişlerdir. Bu yüzden el-Ahtal ve Cerîr, atışma sanatında Emevî döneminin iki büyük şairi olarak nitelendirilmişlerdir.¹³⁷

d. Şairlerin Atışmalarında Kullandıkları İfadeler

el-Ahtal, Cerîr'i hicvederken çoğu zaman kasidesine, Emevî halifelerini medhederek başlar ve kendilerini çoğu zaman "Allah'ın ümmete imam seçtiği ve layık gördüğü kişiler olarak" nitelendirirdi. el-Ahtal'ın Cerîr'i hicvettiği aşağıdaki beyitler, aynı zamanda Abdülmelik'i mehdinden sonra Cerîr'in aşireti olan Küleyb ve Kays kabilesini ağır bir dille şöyle hicveder:

¹³⁶ Şevki Dayf, **et-Tetavvur ve't-Teccid**, 180.

¹³⁷ Tur Salih, **Ahtal, Cerîr ve Ferzad'ın şiirlerinde Medih ve Hiciv**, 139.

اما كليب بن يربوع فليس لها
عند التفاخر ايراد و لا صدروا

مخلفون و يقضى الناس امرهم
و هم بغيب و فى عمياء ما شعروا

ملطمون بأعقار الحياض فما
ينفك من دارمى فيهم اثروا

بئس الصحة و بئس الشرب شربهم
اذا جرى فيهم المزاء و السكر

قوم تناهت كل مخزية
و كل فاحشة سبت بها مضر

الأكلون خبيث الزاد و جدهم
و السائلون بظهر الغيب ما الخبر

Küleyb İbn Yerbu'un övünme zamanında övünecek hiçbir şeyleri yoktur.

İnsanlar işlerini devamlı kendilerinden önce bitirirler. Onlar ise, şuursuz ve körlük içindedirler.

Küleyb aşireti Dârimîleri gördükleri vakit korkularından devamlı hayvanlarına su verdikleri havuzların ortasında dikili olarak kalırlar.

Küleyb ve Yerbu'iler sarhoş oldukları zaman ne kadar çirkin iseler ayık halleri dahi o kadar çirkindir.

Bunlar (Yerbu'iler) öyle kötü bir kavimdirler ki bütün alçaltıcı vasıflar

onlarda toplanmıştır ve hep çirkin lafızla Mudar'a hakaret edilir.

O pis yiyecekleri tek başlarına yiyen onlardır. Gaypta neler oluyor diye soranlar da onlardır.¹³⁸

Cerîr, el-Ahtal'ın bu hicviyesine karşı şu kasideyle cevap verdi:

أرجو لتغلب اذ غبت امورهم
الا يبارك فى الامر الذى ائتمر

خابت بنو تغلب اذ ضل فارطهم
حوض المكارم ان المجد مبتدر

و الظاعنون عاى العمياء ان ظعنوا
و السائلون بظهر الغيب ما الخبر

و ما رضيتم الاجساد تمرقهم
فى النار اذ حرقت ارواحهم سقر

الأكلون خبيث الزاد وحدهم
و النازلون اذا وارهم الخبر

ان الاخيطل خنزير اطاف به
احدى الدواحى التى تخشى و تنتظر

¹³⁸ el-İsfehânî, el-Eġânî, VIII, 53.

Tağlibler, devamlı kötülük yapmak için toplanırlar. Allah'tan dileğim o ki bu gibi komplolarda başarılı olmasınlar.

Tağlibler, iyilik ve cömertliğe giden yolları kaybettiler. Bu yüzden diğer kabileler iyilik ve cömertlikte onları geçti.

Tağlibler, dirayetsiz ve rehbersiz yolculuk ederler. Ayrıca zelil oldukları için onlarla hiç kimse istişare etmez. Bu yüzden haberleri başkalarına sorarlar.

Cehennem ateşi, el-Ahtal ve kavminin cesetlerini yakmakla kalmayıp ruhlarını da kızgın alevler içinde yakacaktır.

Tağlibler, misafirlerin kendilerini görmemeleri için ağaçların arasında veya alçak yerlere gizlenip pis yiyeceklerini yerler.

Hıristiyanlar domuz eti yer. Dolayısıyla el-Ahtal da domuzdur. Muhakkak ki hicviyelerinin bir musibet gibi el-Ahtal'ın üzerine çökmesi kaçınılmazdır.¹³⁹

Cerîr: “el-Ahtal'ın küfrü, onu hicvetme konusunda işime çok yardı.” derdi. Cerîr hemen her hicviyesinde el-Ahtal'a din konusunda saldırır, el-Ahtal ise buna cevap veremezdi.

el-Ahtal'ın hicviyeleri Cerîr'in hicviyelerinden daha müstehcendir. Şüphesiz bunun nedeni Cerîr'in iffetli bir Müslüman olması, el-Ahtal'ın ise Hıristiyan olmasıdır. Bundan dolayı da bu çirkin lafızların olması gayet normaldir.¹⁴⁰

Buna karşılık Cerîr'in hicviyeleri el-Ahtal'ınkinden geri değildir. Devamlı Tağlib kabilesinin kadınlarını hicveder ve onlar için ağır ifadeler kullanırdı. Ayrıca el-Ahtal'ı ve kavmini domuz çobanlığı yapmakla ayıplayıp hicvederdi:

رجس يكون إذا صلوا أذانهم

قرع النواقيس لا يدرون ما السور

المقرعون على الخنزير ميسرهم

¹³⁹ Tur, Salih, a.g.e. , 141.

¹⁴⁰ Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, el-Asru'l-İslamî, 256.

بئس الجزور و القوم إذا يسروا

جاء الرسول بدين الحق فانتكثوا
و هل يضير رسول الله أن كفروا

يا خرز تغلب أن اللؤم حالفكم
ما دام في مردين الزيت سعتصر

Tağlibliler kötü insanlardır. Ezan yerine çan çalarlar ve Kur'an-ı Kerim'in sûrelerinden haberleri yoktur.

Tağlibliler, necis olan domuzun üzerinde kumar oynarlar.

Resulullah (s.a.v.) onları (Tağliblileri) hak din İslam'a davet etti. Fakat bu daveti reddettiler. Küfür üzere kalmaları hiçbir zaman İslam'a zarar vermez.

Ey şaş adam! (el-Ahtal) Mardin'de yağ çıkarıldığı müddetçe cimrilik ve kötülük sizin ortağınızdır.¹⁴¹

e. Nekâiz Şiirlerinin Önemi

Nekâiz şiirlerinin önemi birkaç konu başlığı altında ele alınabilir:

Siyasî yönden: Nekâiz şiirleri Emevilerle düşmanları arasındaki hilafet mücadelesini yansıtır. Her ne kadar Emeviler bu mücadelede galip, düşmanları mağlup olsa da aradaki husumet kalplerde kaldı. Mesela Emevilerin o dönemdeki en amansız düşmanlarından olan Kays kabilesi bu düşmanlığını -yenilseler de- devam ettirmişlerdir.

Bu mücadeleye giren şairler, bu mücadeleye sadece sahip oldukları ideolojiden dolayı girmemişlerdir. Ondan daha da önemlisi maddi kazanç elde etmektir. Fakat bunu bütün şairlere teşmil etmek doğru değildir.

İçtimaî önemi: Emeviler dönemi şiirleri bize bedevî tarzda yaşamın devam

¹⁴¹ Tur, Salih, *Ahtal, Cerîr ve Ferzadak'ın Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, 144.

ettiğini gösterir. Çünkü bu dönem şiirleri Cahiliye dönemindeki fahriyeler, bedevi hayat tarzından övgüyle söz etmelerle ve soy ile övünmelerle doludur.

Pek çok şair, hadarî (şehir hayatı) yaşam tarzını şiirlerinde ayıplarlar. Mesela el-Ahtal, Ensar'ı çiğcilik yaptıklarından dolayı hicveder. Cerîr ise Benî Muşeci'i demircilik yaptıkları için yerer.

Yine bu dönem şiirlerinde İslamî motiflerin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Hatta konu edindiğimiz Hıristiyan bir şair olan el-Ahtal dahi şiirlerinde İslamî motifler kullanmıştır. Ferzadak ve Cerîr gibi şairler, şiirlerinde namaz, hacc, oruç gibi konuları ele almışlar; zaman zaman Kur'an ayetlerinden iktibaslar yapmışlardır. Bazı şairler kendileri içki içseler de şiirlerinde bunu tasvir etmemişlerdir.

Dil Açısından Önemi: Bu şiirler Arapça'nın safiyetinin korunması açısından da önemlidir. Çünkü şairler, haklılıklarını ispat etmek için kullandıkları dile çok özen gösteriyorlar ve kendilerini en güzel şekilde ifade etmeye çalışıyorlardı. Mesela "Ferzadak olmasaydı Arapça'nın üçte biri hatta üçte ikisi yok olurdu" denmiştir.

Çünkü bu şiirler incelendiğinde Arapça için altın dönem olan Cahiliye üslup ve kalıplarının kullanıldığı görülür. Yine bu dönem yeni yapılarla eskilerin mezcedildiği bir dönem olmuştur.

Edebî önemi: Emevi Dönemi şairleri, muallaka şiirlerini şüphesiz pek çok yönden taklit etmişlerdir. Soy ve kabileyle övünme, kasidenin uzunluğu vb. konularda Cahiliye dönemi taklit edilmiştir. Fakat nekâiz şairleri bu konulara yenilerini eklemişlerdir. Siyasî şiir bu dönemin ürünüdür.

Daha önceki dönemlerde olmayıp da bu dönemde olan özelliklerden bir tanesi de şairlerin para ve makam için şiir söylemesidir. Geçmiş dönemlerde özellikle Cahiliye devrinde şiirlerini herhangi bir maddi beklentiye girmeden ortaya koyuyorlardı. Belki en büyük hedefleri şiirlerinin Kâbe'nin duvarına asılmasıydı. Yani muallâka-i seb'a şairleri arasına girmektir. Emeviler dönemi şairleri kabile asabiyetinden, bağlı oldukları bir ideolojiden ve inançtan daha çok kendilerine makam ve ikramlarda bulunan kimseler için şiir söylemişlerdir.¹⁴²

¹⁴² Ömer Ferruh, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*, I, 360-66.

SONUÇ

Emeviler döneminin ve hatta bütün Arab Edebiyatı Tarihinin en önemli şairlerinden biri el-Ahtal'dır. Ahtal, küçük yaşlardan itibaren şiire ilgi duymuştur. Meşhur şiirleri ezberlemiş ve kendisi de yeni şiirler söylemiştir. Hayatının uzun bir bölümünü Emevi sarayında geçirdiği için kendisine Saray Şairi denilmiştir.

el-Ahtal, Hıristiyan bir şair olmasına rağmen Emevi hükümdarları tarafından saygı görmüş bir şahsiyettir. Hıristiyan oluşu, Emeviler tarafından yadırganmamıştır. el-Ahtal da Emevilerin dostlarını kendine dost bilmiş ve onları övmüştür. Aynı şekilde onların düşmanlarını düşmanı bilmiş ve hicviyeleriyle yermiştir. O dönemde Emevi propagandasını diliyle en iyi yapan kişilerden birisi olmuştur.

el-Ahtal, diğer taraftan kabilesine düşkün bir şairdir. Kendi menfaatlerinden çok kabilesinin menfaatlerini düşünmüştür. Hatta Emeviler'in maslahatlarıyla kavminin maslahatlarının bir noktada buluşmasında büyük gayret sarf etmiştir. Sarayda yaşamasına rağmen zaman zaman kabilesinin yanına (el-Cezire bölgesine) gitmiş ve onların verdikleri mücadelelerde şiiriyle onlara destek vermiştir.

Şair el-Ahtal, şiirlerinde kendi inancıyla ilgili kavramları fazla kullanmazdı. Hıristiyan olmasıyla birlikte kuvvetli bir İslâmî bilgiye ve genel olarak da dinî bilgiye sahip olduğu görülür. Bazı şiirlerinde İslâmî kavramları ustalıkla kullanır.

el-Ahtal, kendi döneminin şiir tarzlarının hemen hepsinde başarılı şiirler söylemiştir. Özellikle kaside, hicviye ve nekâiz türünden şiir söylemede usta bir şairdir. Ayrıca gazel, vasfiye, fahriye vs. türünden şiir söylemede de başarılıdır.

el-Ahtal, şiirlerinde klasik cahiliye ölçülerini kullanmıştır. İfade ettiği mânâlarda cahiliye kavramlarına yer vermiştir. Onun en çok beğendiği şair Nâbiğa ez-Zübyânî'dir.

Şair el-Ahtal, uzun yıllar Emevi sarayında kaldığı için onun şiirleri aynı zamanda Emeviler dönemi için tarihî bir vesika niteliğindedir. Bu itibarla el-Ahtal'ın Dîvan'ı da o dönemin tarihî, siyasî ve edebî yönlerini aksettirmesi açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, **Peygamberler ve Halifeler Tarihi**, İstanbul 1997.
- Ahmet Emin, **el-Mufasssal fi'l-Tarihi'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut 1994.
- Ahmet Hasan ez-Zeyyat, **Tarihu'l-Edebî'l-Arabî**, Beyrut 2000.
- Aslan, Ahmet, **Hasan b. Esed el-Farikî, Hayatı Şairliği**, HRÜ. S.B.E. Şanlıurfa 1999 (Basılmamış Doktora tezi).
- Aycan, İrfan – Sarıçam, İbrahim, **Emeviler**, Ankara 1992.
- Abdulvehhab es-Sabunî, **Şuara ve Devâîn**, Suriye 1978.
- Brockelmann, Carl, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, Mısır 1995.
- Demircan, Adnan, **Ali–Muaviye Kavgası** İstanbul 1998.
- Ebu'l-Farac el-İsfehanî, **el-Eġanî**, Beyrut 1986.
- el-Belazurî, **Mu'cem el-Buldan**, Beyrut 1986.
- el-Cahız, **el-Beyan ve't-Tebyîn**, Kahire 1973.
- el-Mevsûatu'l-Arabiyye**, Şam 1998.
- et-Taberî, **Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk**, Beyrut 1987
- Halil Merdembik, **Mecelletu'l-Mecmai'l-Arabî**, Dımaşk 1958.
- Hanne el-Fahurî, **el-Muciz fi'l-Edebi'l-Arabî ve Tarihihi**, Beyrut 1991.
- İbnu'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, Beyrut 1979.
- İbn Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Beyrut 1988.
- İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut ts.
- İbn Selam el-Cumahî, **Tabakatu's-Şuara el-Cehiliyyin ve'l-İslamiyyin**, Kahire ts.
- İsen, Mustafa, “Gazel”, **Türk Edebiyatı ve Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul 1982.
- , “Hiciv”, **Türk Edebiyatı ve Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul 1982.
- , “Kaside”, **Türk Edebiyatı ve Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul 1982.
- Lammens,H, “Ahtal”, **MEB., İ.A.**, İstanbul ts.

- Maluf el-Yesuî, **el-Müncid**, Beyrut 1988.
- Mehdi, M. Nasiruddin, **Dîvânu'l-Ahtal**, Beyrut 1982.
- Muhammed M. Hüseyin, **el-Hece ve'l-Heceun**, Beyrut ts.
- Ömer Ferruh, **el-Minhac fi'l-Edebi'l-Arabî ve Tarihihi**, Beyrut 1960.
-----, **Tarihu'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrut 1985.
- Ömer Rıza Kehhale, **Mu'cemu-Kabâili'l-Arab**, Beyrut 1982.
-----, **Mu'cemu'l-Müellifin**, Beyrut 1993.
- Pala, İskender, **Divan Edebiyatı Sözlüğü**, İstanbul 1994.
- Raci el-Esmer, **Divanu'l-Ahtal**, Beyrut 1992.
- Seyyid Mustafa el-Ğâzî, **el-Ahtal Şâiru Benî Umeyye** Mısır, 1950.
- Şemseddin Samî, **Kamusu'l-A'lâm**, İstanbul 1924.
- Şeşen, Ramazan, **Harran Tarihi**, Ankara 1992.
-----, "Ahtal", **TDV, İA**, İstanbul 1988.
-----, "Cezire", **TDV, İA**, İstanbul 1988.
- Şevki Dayf, **Tarihu'l-Edeb el-Arabî**, Kahire 1995.
-----, **et-Tetavvur ve't-Tecdîd**, Kahire 1994.
- Şeyh Ahmet el-İskenderî, **el-Vasît fi'l- Edebi'l-Arabî ve Târîhih**, Mısır 1970.
- Tur, Salih, **Ahtal, Cerîr ve Ferzadak'ın Şiirlerinde Medih ve Hiciv**, HRÜ. S.B.E., Şanlıurfa 1997 (Basılmamış Yüksek Lisans tezi).
- Ülkü, Hayatî, **Başlangıçtan Günümüze İslam Tarihi**, İstanbul, ts.
- Yakut el-Hamevî, **Mu'cemu'l-Buldan**, Beyrut 1986.
- Zirikli, Hayruddin, **el-A'lâm**, Beyrut 1995.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	1
ÖNSÖZ	2
A. TEZİN ADI	3
B. TEZİN KONUSU	3
C. TEZİN AMACI	3
D. TEZİN ÖNEMİ	3
F. YÖNTEM	4
GİRİŞ	7
EL-AHTAL'IN YAŞADIĞI DÖNEMDE SİYASÎ VE KÜLTÜREL ÇEVRE	7
<i>A. el-Cezire'nin Coğrafi Sınırları</i>	<i>7</i>
<i>B. el-Cezire'nin İslam Öncesi Tarihçesi</i>	<i>9</i>
<i>1. el-Cezire'nin Fethi</i>	<i>10</i>
<i>2. el-Ahtal'ın Yaşadığı Asırda Kültürel Hayat</i>	<i>11</i>

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-AHTAL'IN HAYATI	13
<i>1. İsmi, Nesebi ve Künyesi</i>	<i>13</i>
<i>2. Doğumu ve Yetişmesi</i>	<i>15</i>
<i>3. Siyasi Hayatı</i>	<i>18</i>
<i>4. Vefatı</i>	<i>38</i>
<i>5. Edebî Şahsiyeti</i>	<i>39</i>

İKİNCİ BÖLÜM

EL-AHTAL'IN KONULARINA GÖRE ŞİİRLERİNİN ÇEŞİTLERİ	44
<i>A. Duygusal Şiirler</i>	<i>44</i>
<i>1. Gazel</i>	<i>44</i>
<i>2. Fahriye (Fahr)</i>	<i>46</i>

3. Vastf.....	48
B. İçtimai Şiirler.....	51
1. Kaside (Medhiyye).....	51
2. Hiciv.....	59
3. Nekâiz	65
a. Nekâizin Emeviler Dönemindeki Gelişmesine Kısaca Bakış	65
b. el-Ahtal ile Cerîr'in Nekâizi.....	67
c. Şairlerin Atışmalarının İçeriği ve Hedefi.....	69
d. Şairlerin Atışmalarında Kullandıkları İfadeler	70
e. Nekâiz Şiirlerinin Önemi.....	74
SONUÇ	76
KAYNAKLAR	78